

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste Instituut
Hariduskorralduse õppekava

Katrin Kivisild

ETTEVÕTLUSÕPPES OSALEVATE ÕPILASTE ENESEHINNANGUD
ETTEVÕTLUSPÄDEVUSTELE ENNE JA PÄRAST PROGRAMMIS OSALEMIST NING
HINNANGUD PROJEKTÕPPE MEETODILE JUNIOR ACHIEVEMENT ÕPILASFIRMA
PROGRAMMI NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja: lektor Karmen Trasberg

Tartu 2021

Resümee

Ettevõtlusõppes osalevate õpilaste enesehinnangud ettevõtluspädevustele enne ja pärast programmis osalemist ning hinnangud projektõppe meetodile Junior Achievement õpilasfirma programmi näitel

Eestis tuleks oluliselt enam pöörata tähelepanu ainekeskselt teadmiste omandamiselt õppija ettevõtlikkuse arendamisele ja erinevate elurollide täitmiseks vajalike ettevõtluspädevuste kujundamisele, et tänane koolilõpetaja sisenedes majandus- ja ettevõtluskeskkonda oskaks luua väärtust nii iseendale, kui ka ühiskonnale. Seejuures on paljud koolid raskustes, kuidas teadlikult ja süsteemselt rakendada ettevõtlusõpet ja erinevaid aktiivõppemeetodeid nii, et ettevõtlusõppel oleks mõju õpilaste ettevõtluspädevuste arengus. Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli anda ülevaade ettevõtlusõppes osalenud õpilaste enesehinnangutest ettevõtluspädevustele ja hinnangutest projektõppele, mis rakendati õpilasfirma programmina. Läbi viidud kvantitatiivse longituuduuringu valimi moodustasid üld- ja kutsehariduse 949 õpilast, kes osalesid õpilasfirma programmis 2019/2020 õppeaastal. Uurimuse käigus selgus, et õpilaste enesehinnangul arenesid õpilasfirma programmis osaledes nende ettevõtluspädevused ning õpilased olid rahul õppeprotsessis kasutatud projektipõhise õppemeetodiga. Tulemustest järeldati, et õppeprotsessi jooksul arenes ettevõtluspädevustest kõige enam loovus ja leidlikkus, samas kui meeskonnatöö oskus jäi õpilaste hinnangul sarnasele tasemele. Tulemustes selgus oluline erinevus tüdrukute ja poiste poolt antud enesehinnangutes ettevõtluspädevustele. Samuti järeldati tulemustest, et õpilased andsid positiivse hinnangu õpilasfirma programmis rakendatud projektõppe meetodile. Huvitavaks tulemuseks oli see, et need õpilased, kes hindasid oma ettevõtluspädevusi madalamalt olid rahulolematud ka õpilasfirma programmiga.

Märksõnad: ettevõtlusõpe, ettevõtluspädevus, ettevõtluspädevuse mudel, ettevõtlusprotsess, projektõpe, õpilaste enesehinnangud, õpilasfirma programm, ettevõtlusõppe programm Edu ja Tegu

Abstract

Comparison of the self-assessments of the student's entrepreneurial competencies before and after participating in the entrepreneurship course and their assessment on project-based learning method, based on their experience in a program for creating a student-led company

In Estonia, compared to the traditional subject-based learning, much more attention should be paid to the development of student initiative and entrepreneurial competencies. These skills are necessary for fulfilling diverse roles in everyday life and equip today's graduates with tools to create value for themselves and the general society when they enter the economic and business environment. However, many schools are struggling with informed and systemic application of entrepreneurship education and various active learning methods so that the entrepreneurship education would have an impact on the student's entrepreneurial competencies. The aim of this study is to give an overview on how participation in a student-led company entrepreneurship program affected the self-evaluation of entrepreneurial competencies of the students and how was the project-based learning perceived. The data was collected through a quantitative longitudinal survey on 949 students from general and vocational education who took part in the student-led company program in the 2019/2020 academic year. The study found that the participation in the student-led company program had a positive effect on the entrepreneurial competencies and the students were satisfied with the project-based learning method used in the learning process. According to the students the entrepreneurial competencies that developed the most during the learning process were creativity and ingenuity, while teamworking skills remained at similar levels. Interestingly, there was a significant difference between the self-evaluations of entrepreneurial competencies of boys and girls. It was also concluded from the results that the students gave a positive evaluation to the project-based learning method that was conducted in the form of student-led companies. An interesting result was that the students who rated their entrepreneurial competencies lower were also more dissatisfied with the student-led company program.

Keywords: entrepreneurship education, entrepreneurial competence, entrepreneurial competence model, entrepreneurship process, project-based learning, student self-assessments, student-led company program, entrepreneurship education program Edu ja Tegu

Sisukord

Sissejuhatus	5
TEOREETILINE ÜLEVAADE	8
Ettevõtluspädevus ja ettevõtluspädevuse mudel	8
Ettevõtlusõppe olemus	12
Ettevõtlusõppe rakendamine ettevõtlusprotsessina	14
Ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu poolt välja töötatud ja ettevõtlusprotsessile loodud ettevõtlusõpe	14
Õppija enesehindamine ettevõtlusõppe protsessis	17
Projektipõhine õpe ettevõtlusõppes	18
Uurimisprobleem, töö eesmärk ja uurimisküsimused	19
Metoodika	21
Valim	22
Mõõtevahend	23
Protseduur	23
Tulemused	24
Arutelu	32
Tänuõnad	38
Autorsuse kinnitus	38
Kasutatud kirjandus	39

Lisa 1. ESP küsimustik enne õpilasfirma programmi rakendamist

Lisa 2. ESP küsimustik pärast õpilasfirma programmi rakendamist

Sissejuhatus

Majandusarengut mõjutavad lähitulevikus nii demograafilised muutused, tehnoloogia areng, innovatsioon kui ka väärtushinnangute muutumine. Uued väljakutsed konkurentsivõimelisema ühiskonna arendamiseks sunnivad ettevõtteid järjest enam püüdlema ressursside parema kasutamise poole ning selleks on vajadus inimeste järele, kellel on võimekus ja soov uut teadmist luua, kohandada ja kasutusele võtta.

Eesti elukestva õppe strateegia eesmärk on „iga õppija individuaalset ja sotsiaalset arengut toetava, õpioskusi, loovust ja ettevõtlikkust arendava õpikäsituse rakendamine kõigil haridustasemetel ja -liikides“ (Haridus- ja Teadusministeerium, 2020, lk 7).

OSKA tööjõu- ja oskuste vajaduse uuringutes (2018) on tööandajad toonud välja mitmeid erinevaid oskusi, mida tulevikus inimesel tööjõuturul vaja läheb.

- Koostöö- ja meeskonnatöö oskus
- Suhtlemisoskus, sh eri kultuuride tundmine
- Probleemide lahendamise oskus
- Kohanemisvõime ja õpioskus
- Analüüsi ja kriitilise mõtlemise oskus
- Tehnoloogia kasutamise oskus
- Tervikpildi kasutamise oskus (OSKA, 2018).

Siiski õpetatakse koolides suurel määral veel faktiteadmisi standardiseeritud õppekavade järgi ning hinnatakse hetke õpitulemusi ja väärtustatakse jätkuvalt õpilaste kvantitatiivset õpiedu (Eesti haridus- ja teadusstrateegia 2021–2035. Heaolu ja sidususe visioon, 2019).

Samas tuleks aga oluliselt enam pöörata tähelepanu ainekeskselt teadmiste omandamiselt õppija isiksuse arendamisele ja erinevate elurollide täitmiseks vajalike üldpädevuste kujundamisele.

Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt 2016 aastal käivitatud ettevõtlusõppe programm „Edu ja Tegu“ on loodud selleks, et arendada süsteemselt õppijate ettevõtlikkust ja ettevõtlusõpet kõigil haridustasemetel. Läbi teadliku ettevõtlikkuse arendamise aitab ettevõtlusõppe programmis välja töötatud ettevõtluspädevuse mudel, ettevõtlusprotsessile üles ehitatud õppe(ained)moodulid, juhendid ja muud metoodilised materjalid valmistada õpilasi ette edukalt hakkama saama ettevõtliku kodaniku, töötaja või ettevõtjana ükskõik mis eluvaldkonnas (Haridus- ja Teadusministeerium, 2020).

Eestis on viimastel aastatel läbi viidud mõningaid uuringuid, kus on uuritud ettevõtlusõppes osalenud õpilasi ja mõõdetud nende ettevõtluspädevusi (nt Virnas, 2017;

Arro, Malleus, Jaani & Olvik, 2018; Saks & Virnas, 2018). Samuti viidi läbi 2016. aastal rahvusvaheline õpilasfirma programmis osalenud õpilaste uuring viies Euroopa riigis (Eesti, Läti, Itaalia, Soome ja Belgia), kus hinnati muutusi õpilaste ettevõtlusalastes teadmistes, oskustes ja ettevõtlikkust iseloomustavates hoiakutes (ICEE, 2018).

Paljud ettevõtlusõppe mõjuuuringud keskenduvad ülikoolide ärierialadel õppivate üliõpilaste ettevõtlusalaste hoiakute hindamiseks (Rosendahl, Sloof & van Praag, 2012). Vähesel määral on alustatud ettevõtluspädevuste hindamismõõdikute väljatöötamise ja mõõtmisega (Morris, Webb, Fu & Singhal, 2013; Kallas *et al.*, 2018). Seepärast on jätkuvalt vaja erinevate uuringutega mõõta ettevõtlusõppe mõju ettevõtluspädevustele ja erinevate õppemeetodite kasutamise tulemuslikkust. Erinevad teaduslikud uuringud aitavad mõtestada ja arendada ettevõtluspädevusi ja süsteemset ettevõtlusõpet kõigil haridustasemetel.

Arvestades ettevõtlusõppe eripära, kus indiviid osaleb (äri)ideede elluviimise protsessis, kelle pädevustest sõltuvad lahendused, leiab magistritöö autor, et ettevõtlusõppes on eriti oluline õppija enesehindamise lülitamine õppeprotsessi. Samuti on magistritöö autor arvamusel, et järjepidev enesehindamine ja eneseanalüüs aitavad õppijal mõtestada oma arengut, mõtteid, emotsioone, erinevaid situatsioone ning vastavalt neid kohandada ja muuta. Eneseanalüüsi oskus võimaldab tulevikus luua tööturul konkurentsieelise, kuna arendab inimeses kriitilise mõtlemise ja analüüsi oskust, kiiret kohanemisvõimet ja õpioskust.

Üha enam tööprotsesse hariduses, majanduses ja teaduses on projektipõhised, piiritletud ajaperioodi ja ressurssidega. TALIS 2018 läbiviidud uuringu tulemustel projektõppe on Eesti õpetajate seas kõige harvem kasutatud õppemeetod (14,4%). Kui võrrelda Eesti tulemusi OECD riikide keskmiste tulemustega, on see kaks korda väiksem (TALIS, 2019, 59).

Käesoleva magistritöö **eesmärk** on välja selgitada ettevõtlusõppes osalevate õpilaste enesehinnangud ettevõtluspädevustele enne ja pärast õpilasfirma programmis osalemist ning hinnangud õppeprotsessis kasutatud projektõppe meetodile. Töö on jaotatud neljaks peatükiks. Töö esimeses peatükis kirjeldatakse ettevõtluspädevuse ja ettevõtlusõppe teoreetilisi lähtekohti ning toetudes teadusuuringutele ja väljatöötatud ettevõtluspädevuse mudelile selgitatakse lähemalt ettevõtluspädevust ja ettevõtluspädevuse mudelit. Lisaks analüüsitakse ettevõtlusõppe olemust, kirjeldatakse ettevõtlusõppe rakendamist läbi ettevõtlusprotsessi, enesehindamisest õppeprotsessis ning projektipõhist õpet ettevõtlusõppes. Peatüki lõpetab uurimisprobleemi ja –küsimuste püstitamine. Teises peatükis kirjeldatakse uurimise meetodikat. Kolmas peatükk keskendub uurimisküsimuste kaupa magistritöö tulemustele. Neljandas peatükis esitatakse tulemuste arutelu: tehakse järeldusi ja antakse

hinnanguid õpilaste ettevõtluspädevuste arengu ja projektõppe kohta ning tuuakse välja töö praktiline väärtus ja kitsaskohad.

Magistritöö autor töötab Haridus-ja Noorteametis, ettevõtlusõppe programmis Edu ja Tegu ning antud magistritöö panustab Ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu programmis väljatöötatud ning loodavate ettevõtlusõppe ainekavade/moodulite ja juhendmaterjalide edasiarendusse ja rakendamisesse üld- ja kutsehariduses ja õpetajakoolituses.

TEOREETILINE ÜLEVAADE

Ettevõtluspädevus ja ettevõtluspädevuse mudel

Potentsiaalsete töötajate arvu vähenemine demograafiliste muutuste tõttu (Euroopa Komisjon, 2017) ja tehnoloogia kasutusele võtmine igas eluvaldkonnas näitavad, kui oluline on vajadus uute oskuste ja pädevuste järele tööjõuturul (Kearney, 2019). Edukus tööturul sõltub ülekantavatest pädevustest (üldpädevustest), võimest tulla toime globaalses maailmas ning personaalsetest ja professionaalsetest oskustest omandatud pädevusi rakendada parimal ja kasulikumal viisil (Fry, Ketteridge & Marshall, 2009; Tomescu-Dubrow, 2015). Mitmed autorid leiavad, et parim pikaajaline investering majandusse on läbi eduka haridussüsteemi (Ali & Topping, 2011).

Seega on hariduse ülesanne aidata suurendada õppijate potentsiaali vastavalt nende võimetele ja võimalustele olla konkurentsivõimelised ning edukad nii tööalasel kui ühiskondlikus ja isiklikus elus (Pegg, Waldock, Hendy-Isaac & Lawton, 2012).

Võimestav haridus eeldab õpikeskkonda, mis toetab õppijate enesejuhtimise, õpi- ja sotsiaalsete pädevuste ning teiste kiiresti muutuvate oludega toimetulekuks vajalike ülekantavate pädevuste ehk üldpädevuste kujunemist: kriitilist mõtlemist, loomingulisust, algatusvõimet ning suutlikkust ja julgust olla loov, püstitada ja teostada nii isiklikke kui ka ühiseid eesmärke (Eesti haridus- ja teadusstrateegia....., 2019).

Ülekantavaid pädevusi tõlgendatakse erinevalt, kuid ühised arusaamad on järgmised:

- „Ülekantavad pädevused tähistavad indiviidi teadmisi, oskusi, hoiakuid ja võimeid, mis ei ole piiratud ühegi kindla eriala- ega teadmusaladega.“
- Ülekantavate pädevuste peamine väljund on erialane ja erialaülene paindlikkus ning võime hakkama saada muutuvates töövaldkondades ja -keskkondades.
- Ülekantavad pädevused hõlmavad nii teadmisi, nende rakendamise oskusi, kui ka võimeid, hoiakuid ja väärtushinnanguid“ (Rutiku, 2013, lk 8–9).

OSKA (2020) raporti „Eesti tööturg täna ja homme 2019–2027“ järgi on üheks kriitilise tähtsusega tulevikutöö oskuseks ettevõtlikkus. Just ettevõtlikkus ja ettevõtluspädevused võimaldavad inimestel teadmisi ja oskusi kasutades tuvastada oma parimat potentsiaali väärtuste loomiseks ning oma ideede elluviimiseks (OSKA, 2020).

Euroopa kodanike ja organisatsioonide ettevõtlusvõime arendamine on üks ELi ja liikmesriikide peamisi poliitilisi eesmärke. Oluliseks alguspunktiks said Euroopa Parlamendi

ja Nõukogu poolt välja töötatud soovitusel võtmepädevuste arendamise kohta elukestvas õppes, kus võtmepädevustena on välja toodud:

- *Emakeeleoskus;*
- *Võõrkeelteoskus;*
- *Matemaatikapädevus ja teadmised teaduse ja tehnoloogia alustest;*
- *Infotehnoloogiline pädevus;*
- *Õppimisoskus;*
- *Sotsiaalne ja kodanikupädevus;*
- *Algatusvõime ja ettevõtlikkus;*
- *Kultuuriteadlikkus ja -pädevus* (Euroopa Parlament ja Nõukogu, 2006).

Algatusvõime ja ettevõtlikkuse definitsioon elukestva õppe võtmepädevusena ütleb, et algatusvõime ja ettevõtlikkus viitavad võimele erinevates kontekstides muuta mõtteid tegudeks, eeldades selleks mitmete erinevate teadmiste, oskuste, hoiakute ja isikuomaduste ning väärtuste olemasolu. Samuti rõhutatakse, et algatusvõime ja ettevõtlikkus on aluseks spetsiifilisematele valdkondlikele oskustele, mis on vajalikud ettevõtlusega alustamiseks või majandus- ja ettevõtluskeskkonnas osalemiseks (Euroopa Parlament ja Nõukogu, 2006).

Euroopa Komisjon on ettevõtluspädevuste arendamisel lähtunud arusaamast, et ettevõtluspädevus on arendatav, elukestev ja astmeline protsess läbi kõigi haridustasemetel- ja liikidel. Raportis leitakse, et enam ei piisa konkreetsete teadmiste ja oskuste õpetamisest, vaid oluline on ettevõtluspädevuste arendamine selliselt, et kõikidel noortel oleks võimalus end pärast õpinguid teostada parimal moel majandus- ja ettevõtluskeskkonnas (Euroopa Komisjon, 2017). Seega ei ole ettevõtluspädevus, mida tasub arendada vaid teatud omadustega ja tunnustega õppijatel, vaid tegemist on teadmiste, oskuste ja hoiakute kogumiga, mis on terviklik ning rakendatav kõigis eluvaldkondades (Lackéus, 2013).

Suure tõuke ettevõtluspädevuste mõistmisesse ja arendamisesse on andnud Eestis 2016 aastal käivitatud üle-eestiline ettevõtlusõppe programm „Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine kõigil haridustasemetel ehk ettevõtlusõppe programm Edu ja Tegu” (Haridus- ja Teadusministeerium, 2020).

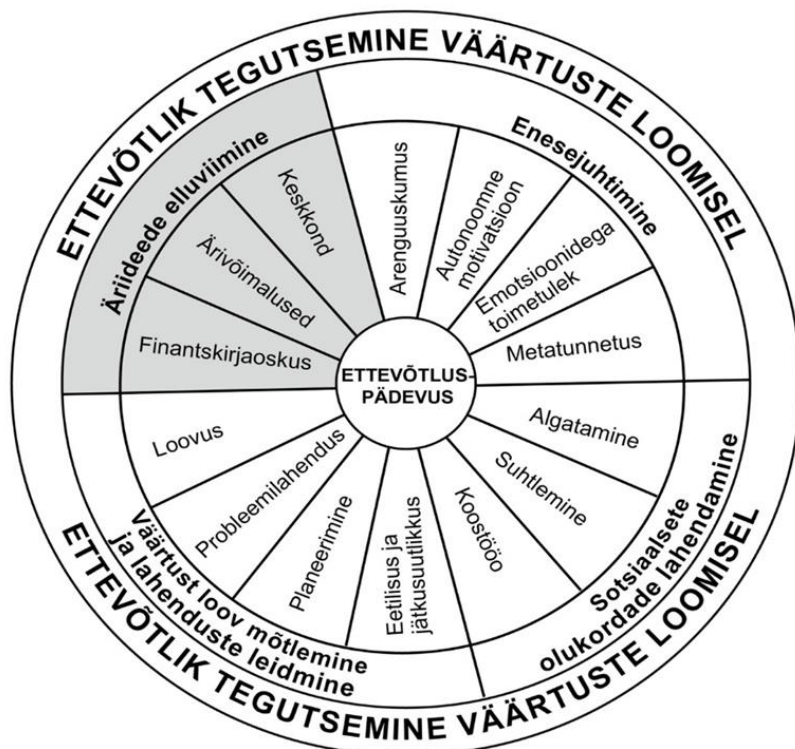
Tuginedes ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu eesmärgile (Haridus- ja Teadusministeerium, 2020) ja Euroopa Komisjoni raportites (2006, 2017) antud soovitudele ettevõtlusõppe mõju suurendamiseks on vaja teaduspõhist ja süsteemsemat lähenemist ettevõtlusõppe, ettevõtluspädevuse ja selle alapädevuste arendamisele erinevatel haridustasemetel- ja liikides. Selleks, et ettevõtluspädevuste mõtestatud arendamine ja

ettevõtlusõpe oleks tulemuslik, töötati 2018 aastal EntreComp (*European Entrepreneurship Competence Framework*) ettevõtluspädevuse raamistikule tuginedes (Bacigalupo, Kampylis, Punie, & van den Brande, 2016) välja Eesti haridussüsteemile kohandatud ettevõtluspädevuse mudel, mille kasutusele võtmine võimaldab suunata õppeprotsessi, soodustades „uute õppemeetodite rakendamist ning luua aluss ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemseks arendamiseks kõigil haridustasemetel- ja liikides“ (Kivisild, 2019, lk 98).

Eestis väljatöötatud ettevõtluspädevuse mudelit iseloomustab terviklik ülesehitus, „mis sisaldab ettevõtluse erialaseid pädevusi (äriideede elluviimine) ja üldpädevusi, ehk ettevõtlikkust toetavaid pädevusi, mida läheb vaja nii ettevõtluses, palgatöötajana, kui igapäevategevustes“ (Arro *et al.*, 2018a, lk 32). Eestis väljatöötatud ettevõtluspädevuse autorid on leidnud, et „peamine erinevus eelnevalt teistes riikides väljatöötatud ettevõtluspädevuse mudelitest on Eesti ettevõtluspädevuse mudelis suurem rõhuasetus enesejuhtimisel, mis on eraldi pädevusvaldkonnana välja toodud“ (Arro *et al.*, 2018a, lk 32).

Eesti ettevõtluspädevuse mõiste määratlemisel toetuti ettevõtluse definitsioonile, milles ettevõtlust vaadeldakse kui protsessi, kus inimesed majandus- ja ettevõtluskeskkonna võimalusi kasutades, viivad ellu ideid luues seejuures teistele väärtusi (Arro *et al.*, 2018a). Seega toetub Eestis välja töötatud ettevõtluspädevuse mudel ettevõtluse definitsioonile selle terviklikus tähenduses, mille kohaselt „**ettevõtluspädevus on terviklik kogum teadmistest, oskustest ja hoiakutest, mis on vajalik väärtuste loomiseks ideede elluviimisel, õppija ettevõtlikkuse arenguks ning jätkusuutlikuks toimetulekuks töös ja igapäevaelus**“ (Arusaar, 2020, lk 5).

Ettevõtlusõpe erineb teistest õppeainetest, kuna hõlmab endas mitmeid erinevaid teemasid ning kindlasti eeldab, et õpilane osaleb aktiivselt ettevõtlusprotsessis, mis omakorda määrab ettevõtluspädevusmudeli pädevusvaldkonnad. Nendeks on: „enesejuhtimine, väärtust loov mõtlemine ja lahenduste otsimine ning sotsiaalsete olukordade lahendamine“ (Arro *et al.*, 2018a, lk 31).

Joonis 1. Ettevõtluspädevuse mudel. Allikas: Arro *et al.*, 2018a).

Ettevõtluspädevuse kolm esimest pädevusvaldkonda on enesejuhtimine, sotsiaalsete olukordade lahendamine, väärtust loov mõtlemine ja lahenduste leidmine. Nende pädevusvaldkondade areng toetab õppija loovust ja ettevõtlikkust. Neljas pädevusvaldkond on äriideede elluviimine, mis toetab õpilaste ettevõtlusalaseid teadmisi ja oskusi ning on vajalikud ettevõtlusega alustamiseks või edukaks sisenemiseks tööturule (Kallas *et al.*, 2018). Ettevõtluspädevusmudeli kontseptsiooni tuumaks on ettevõtlik tegutsemine väärtuste loomisel. Väärtuse loomise all mõistetakse eesmärgistatud ja jätkusuutlikku inimtegevust, mille tulemusena luuakse sotsiaalseid, kultuurilisi või majanduslikke väärtusi (Lans, Blok & Wesselink, 2014).

Lisaks ettevõtluspädevuse mudeli tuumale - väärtuste loomine - on oluline rõhuasetus õppija enesejuhtimise valdkonnal.

Enesejuhtimise pädevuse valdkonna juures on ettevõtluspädevuse mudeli väljatöötajad oluliseks pidanud indiviidi motivatsiooniga seotud tegureid, nagu uskumused võimete arendatavusse, autonoomne motivatsioon, oskus ennast hinnata ja analüüsida ning oma mõtlemist, tegutsemist ja emotsioone juhtida (Arro *et al.*, 2018a).

Ettevõtluspädevuse mudelis *sotsiaalsete olukordade lahendamise* valdkond tugineb suhtlemis- ja koostööoskustel ning algatamise ja kaasamise oskustel, kus sotsiaalset pädevust mõistetakse, kui indiviidi toimetulekut suhtlemis- ja koostööoskuste rakendamisel uudsetes

olukordades (Kjellberg & Haglund, 2016) ning läbi erinevate koostöövormide osapoolte kaasamist väärtuste loomisprotsessi (Bacigalupo, Kampylis, Punie, Van den Brande, 2016).

Väärtust loov mõtlemine ja lahenduste leidmine on ettevõtluspädevuse mudeli see valdkond, mis keskendub loovusele, probleemilahendusele, planeerimisoskusele ning eetikale ja jätkusuutlikkusele (Arro *et al.*, 2018a). Antud ettevõtluspädevuse mudeli valdkond on suunatud lahendama probleeme uudsel viisil (Friedenberg & Silverman, 2012), pidades seejuures oluliseks eetilistust ja jätkusuutlikkust (Kaur & Bains, 2013).

Ettevõtluspädevuse mudelis kujundab ettevõtluse erialase pädevuse *äriideede elluviimise* pädevusvaldkond, mille tuumaks on ärivõimaluste avastamine ja rakendamine, kasutades nii finantstadmisi, kui ka teadmisi valdkonna majandus- ja ettevõtluskeskkonnast (Arro *et al.*, 2018a).

Ettevõtluspädevuse arengut saab toetada ja teemasid mõtestada nii läbi õpilaste enesehindamise, kuidas ülesannet või probleemi tajutakse ja sellest õpitakse, kui ka läbi õpikeskkonna (Soderstrom & Bjork, 2015).

Ettevõtlusõppe programmis Edu ja Tegu poolt välja töötatud ettevõtluspädevuse mudel on metoodiliseks aluseks ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemseks arendamiseks ja rakendamiseks kõigil haridustasemetel (Kivisild, 2019).

Ettevõtlusõppe olemus

Tugevate seoste tõttu ühiskonna arengu, majanduse ja ettevõtluse vahel, on ettevõtlusharidus üks olulisemaid kanaleid, mis on võimeline käivitama ja mõjutama pikaajalisi muutusi ühiskonnas (Kyrö, 2006).

Endiselt on käimas diskussioon ettevõtlusõppe fookuse üle, kas teadmisi tuleks anda ettevõtlusest, ettevõtluse jaoks või ettevõtluse kaudu (Eisenschmidt, Raudsaar & Venesaar, 2018). Piiratud arusaama tõttu, kuidas õpetada ettevõtlust pöörduvad uuringutes teadlased sageli tegutsevate ettevõtjate poole, et mõista kuidas ettevõtjad õpivad väljaspool haridussüsteemi (Cope, 2005) kuid viimasel ajal on tähelepanu liikunud ettevõtja isikult rohkem ettevõtlusprotsessile endale ning sellega seonduvatele protsessidele laiemas majanduslikus ja ühiskondlikus kontekstis (Paes, Raudsaar & Mets, 2014). Ühtviisi aga saadakse aru, et ettevõtlusõppe peaks olema hariduse orgaaniline ja loomulik osa (Eisenschmidt *et al.*, 2018).

Hariduses on ettevõtlusõppe süsteemse arendamise vajadusele tähelepanu pööranud paljud ettevõtlusõppe arendamisega tegelevad teadlased erinevate ettevõtlusõppe ja ettevõtluspädevusmudelite kaudu (Bacigalupo *et al.*, 2016; Gibb, 2008; Rasmussen &

Fritzner, 2016; Rasmussen, Moberg, & Revbech, 2015). Samuti Eestis, kus Haridus- ja Teadusministeerium algatas programmi „Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine kõigil haridustasemetel” ehk ettevõtlusõppe programm Edu ja Tegu (Teadus- ja Haridusministeerium, 2020).

Ettevõtlusõpe on programmi Edu ja Tegu raames määratletud „kui ettevõtlikkust arendav ja ettevõtluseks ettevalmistav õpe, mis käsitleb komplekselt ka ettevõtte loomise ja selle arendamise protsessi” (Kallas *et al.*, 2018, lk 6). Eesti ettevõtlusõppe arendamisel on tuginetud kahele eesmärgile, kus esimene eesmärk on püstitatud selleks, et pakkuda lahendusi ettevõtlusõppe lõimimiseks õppekavadesse (Kivisild, 2019) selliselt, et see oleks ettevõtlikkust arendav ja tegevuspõhine õpe, kus eksperimenteeritakse ja saadakse kogemusi ettevõtlusprotsessi läbides (Krull, 2001; Arro *et al.*, 2018a). Teine eesmärk on aluseks ettevõtlusõppe süsteemseks arendamiseks kõigil haridustasemetel ja -liikides, et luua lisandväärtust laiemalt ühiskonna arenguks (Blenker *et al.*, 2012). Seejuures leiavad Arro jt (2018a), et „ettevõtlusõppe eesmärk madalamatel haridustasemetel toetada enam õppijate motivatsiooni ja uskumust nende võimekuse ja loovuse arenguks ning arendada mõtlemis- ja sotsiaalseid oskusi” (Arro *et al.*, 2018a lk 62). Samad pädevused on olulised ettevõtlusõppe protsessis ka teistel haridustasemetel, kuid ettevõtluspädevusi käsitletakse kõrgematel haridustasemetel järjest sügavamalt (Biggs & Tang 2008).

Ettevõtlusõpet võib rakendada nii eraldiseisva ainenä, erialaõppena või lõimituna, kuid ettevõtlusõppe nõuab õpilaste kaasamist, loovuse ja innovatsiooni avaldamiseks ning koolikeskkond peab aitama õpilastel arendada positiivset hoiakut ja võimekust olla ettevõtlik (Eisenschmidt, Raudsaar & Venesaar, 2018). Kallas jt. poolt 2018 läbiviidud ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu poolt välja töötatud ettevõtlusõppe moodulite mõju uuringu tulemustel toodi ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu seirearuandes välja, et „ettevõtlusõppe moodulite läbimine avaldas mõju õppijate ettevõtluspädevusele. Paranesid sotsiaalsete olukordade toimetuleku ja äriideede elluviimise pädevusvaldkonnad; väärtust loova mõtlemise ja probleemilahenduse pädevusvaldkonnas paranes enamus alapädevusi va eetilisuus ja jätkusuutlikkus” (Partei, 2019 lk 87).

Ettevõtlusõppe rakendamine ettevõtlusprotsessina

Ettevõtluspädevuste arendamiseks ei ole olemas universaalset ja igas olukorras parimat õppemeetodit. Meetodi valik sõltub ajast, õppijatest, õpetajatest, õppekohast, õppeeesmärkidest ja -sisust (Kyrö, 2006).

Teadusuuringud näitavad, et aktiivne õppimine, kus õpilased uut infot otsides osalevad ise elulistes situatsioonides, katsetavad (Krull, 2001) ja loovad päriselt vajalikke lahendusi, peegeldades ja analüüsides, on tõhusam kui traditsioonilised õppevormid (Hattie & Yates, 2014; Stern, Powell & Hill, 2014). Sellest võime järeldada, et ettevõtluspädevusi on võimalik arendada läbi ettevõtlusprotsessis osalemisest saadud, uute kogemuse kaudu (Shane, 2003). Praktikas tähendab see seda, et õppijatele antakse võimalus oma äriideed ettevõtlusprotsessis praktiliselt testida, mitte ei tutvustada ettevõtlusprotsessi loogikat teoreetiliselt (Saks & Virnas, 2018). Paralleelselt õpilaste äriidee arendamisega on vaja toetada õppeprotsessis õppijate ettevõtlikkuse arengut (Rutiku, 2013). „Ettevõtlusprotsessi lõimimine õppesse on keeruline, kuna algsete äriideedega töötamise tulemusena võib tekkida vajadus liikuda tagasi juba läbitud etappidesse, kuni suudetakse leida uudne lahendus, mis viiakse ellu. Samal ajal on just ettevõtlusprotsessi läbimine see, mis teeb ettevõtlusõppe unikaalseks ja loob õpilastele õige konteksti“ (Arro *et al.*, 2018a, lk 75).

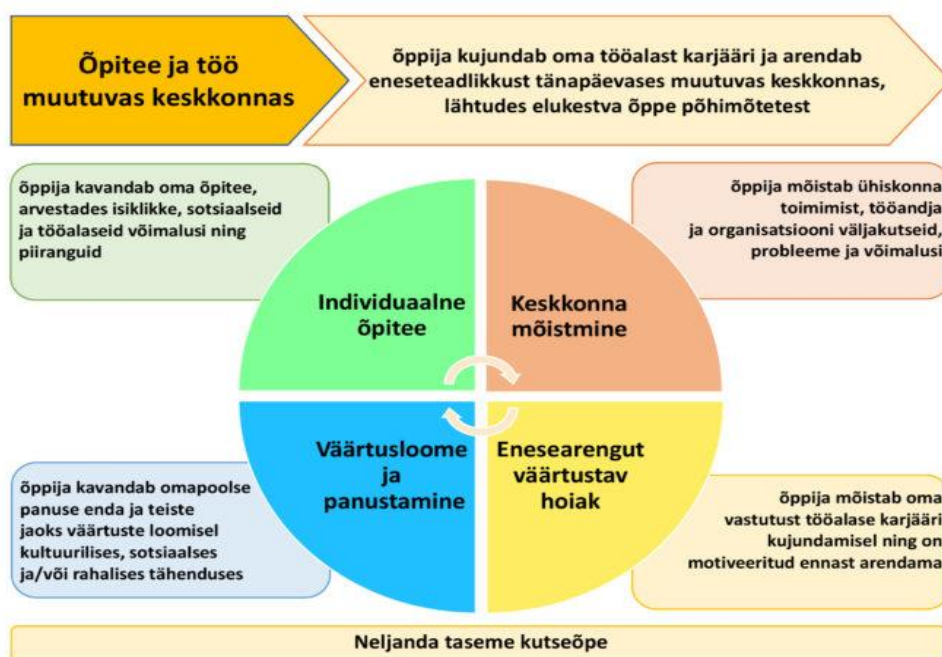
Ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu poolt on välja töötatud nii üldharidusele, kui ka kutseharidusele ettevõtlusõppe rakendamist toetavad õppe(ained)moodulid, mis tuginevad ettevõtluspädevuse mudelile ja ettevõtlusprotsessile. Kõik ettevõtlusõppe toetamiseks ja rakendamiseks välja töötatud õppevara ning lisaks juba toimivad ettevõtlusõppe programmid (*Junior Achievement, Ettevõtlik kool, STARTER*, jne), on välja töötatud selleks, et õpilastel kujundada ettevõtlikke hoiakuid ning anda teadmisi enda ümber toimuvatest majandusprotsessidest. Ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu toel rakendab 30.09.2020 seisuga ettevõtlusõppet 381 üldhariduskooli ehk 71% kõigist Eesti üldhariduskoolidest, 31 kutseõppekooli ehk 91% kõigist Eesti kutseõppekoolidest ning 19 kõrgkooli ehk 89% kõigist Eesti kõrgkoolidest (Partei, 2020).

Ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu poolt välja töötatud ja ettevõtlusprotsessile loodud ettevõtlusõppe

Üldharidusele on ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu poolt välja töötatud põhikoolile uus lõimitud valikaine „Ettevõtlikult töömaailma”, mille eesmärgiks on kujundada õpilastes ettevõtlikku hoiakut ja mõistmist, et vastutus ühiskonna jätkusuutliku, loodust ja

elukeskkonda säästva arengu tagamiseks on nii üksikisikul kui ka ettevõtetel. Õpilased õpivad valikaine käigus hindama oma oskusi, soove, arenguvajadusi ning -võimalusi töömaailmas toimetulekuks, väärtustama nii töötaja kui ka ettevõtja panust ühiskonda (Põhikooli valikõppeaine „Ettevõtlikuna töömaailma”, 2020).

Samuti on alates 2020. aastast kutsehariduses enamus koole rakendanud ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu poolt välja töötatud ettevõtlusõpet, mis baseerub ettevõtlusprotsessile ning on üles ehitatud üldõpingute mooduli „Õpitee ja töö muutuv keskkonnas“ kaudu.

Joonis 2. Moodul „Õpitee ja töö muutuv keskkonnas“ (Kivisild, 2020). Allikas Haridus- ja Noorteamet.

Ülevaates haridussüsteemi välishindamise raamatus on Kivisild (2020) toonud välja, et „Mooduli „Õpitee ja töö muutuv keskkonnas” koostajad on lähtunud ettevõtlusprotsessist ning tähelepanu on pööratud kahele võtmepädevusele: enesemääratlus-, sotsiaalsele ja õpipädevusele ning ettevõtlikkuspädevusele. Nendest pädevustest lähtuvad mooduliga läbivalt kujundatavad hoiakud: positiivne hoiak enesearendamise suhtes, valmisolek meeskonnatööks ja koostööks, enesejuhtimine, probleemide lahendamisele suunatud hoiak, mitmekesisuse austamine ning ettevõtlik hoiak” (Kivisild, 2020, lk 82). Mooduli läbivaks sihiks on kutseõppija enesearengut väärtustava hoiaku kujundamine (Pärismaa, 2020).

Samuti on ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu seirearuande põhjal (Partei, 2020) ettevõtlusõppe rakendamiseks koolid kõige enam kasutatud ettevõtlusprotsessile üles ehitatud

Junior Achievement õpilasfirma programmi, mille eesmärgiks on majandus- ja ettevõtlusalaste teadmiste ja osakuste omandamine ja ettevõtliku mõõteviisi arendamine läbi reaalse ja praktilise tegevuse kaudu (Virnas, 2017).

Junior Achievement Eesti õpilasfirmade programmi rakendamisel ettevõtlusõppes, on 2020 aastal loodud nii üld- kui kutsehariduses 450 õpilasfirmat (Partei, 2020). Programmi olulisim põhimõte on praktilise majandusõppe tegevuse kaudu moodustada väikeettevõtte, mille käigus omandatakse ettevõtluse baasteadmised, arendatakse ettevõtlikkust ning rakendatakse katsetatud lahendusi reaalses õpprotsessis (Virnas, 2017).

2007. aastal Euroopa õpilasfirmade programmi vilistlaste seas läbiviidud uuringust selgus, et vastajatest 15% (Euroopas oli ettevõtjate osakaal selles vanusegrupis keskmiselt 5-6%) olid asutanud oma ettevõtte (20.-29. aastaselt). Lisaks plaanisid küsitletutest 36% luua ettevõtte järgmise kolme aasta jooksul. Õpilasfirma programmis saadud oskustest toodi enim esile koostööd (70%), probleemide lahendamist (62%) ja otsuste tegemist (52%) (JA Worldwide ... 2014: 44).

2008. aastal uuriti Suurbritannias õpilasfirma programmi läbinud vilistlaste saavutusi võrreldes kontrollgrupiga. Üle 30-aastaste vanusegrupis löid õpilasfirmade vilistlased kaks korda suurema tõenäosusega oma ettevõtte ja said kolmandiku võrra rohkem töötasu, kui nende eakaaslased. Seejuures hindasid vilistlased õpilasfirma programmi kui eluks vajalike oskuste andjat ja tööeluks ettevalmistajat kõrgemalt kui ühtegi teist tegevust sh töökogemust. Lisaks leiti, et õpilasfirma programmi vilistlased oskavad paremini hinnata oma võimeid ja märgata ning kasutada avanevaid võimalusi (Martma, Lillemets, Taru & Kost, 2017).

2016. aastal viidi Norra Ülikooli poolt läbi uuring, milles osales viis erinevat riiki sh Eesti. Tulemused osutasid, et „õpilasfirmade programme läbinud noortel paranesid tulemused kolmes kategoorias:

- Teadmistes - ettevõtte alustamine ja juhtimine;
- Oskustes - loovus, probleemide lahendamine, esitlemine;
- Hoiakutes - motivatsioon, vastutus, enesetõhusus ja enesekindlus”.

(Eide & Olsvik, 2017, lk 85).

Ettevõtlusõpe saab olla õppija jaoks tulemuslik, kui ta õpingute käigus saab avastada enda ümber võimalusi ja ühendada need ressursiks looval viisil, kohandades saadud teadmisi ning luues uut, mis on aktuaalne ümbritsevas keskkonnas ja ühiskonnas (Lackéus, 2015).

Õppija enesehindamine ettevõtlusõppe protsessis

Selleks, et õppimine saaks lähtuda õppijast, arvestades tema isiksust, eripärasid ja võimekust (Lucas, 2004), on vaja võimalikult mitmekülgselt ülevaadet tema arengust kogu õppeprotsessi jooksul (Toomela, 2015). Ettevõtlusprotsessi rakendamine ettevõtlusõppes loob olulise ettevõtluse simuleerimise võimaluse, läbi isiksuse arengu soodustamise ja toetamise (Sutrop, 2013), mille kesksel kohal on õppija, kellest lähtutakse kogu õppetegevust planeerides, organiseerides ja läbi viies (Pilli, Sammuli, Post, Aasjõe & Kruusamäe, 2013). Lisaks omandatavatele teadmistele peetakse oluliseks loovuse ja ettevõtlikkuse arendamise kaudu positiivse enesehinnangu kujunemist ning õpimotivatsiooni suurenemist (McMillan & Hearn, 2008). Ettevõtlusprotsessile üles ehitatud õppe lahutamatuks osaks on kriitiline eneserefleksioon (Rutiku, 2013).

„Enesehindamist on defineeritud kui protsessi, kus õppijad jälgivad ja hindavad teatud aja jooksul enda mõtlemist ja käitumist õppeprotsessis ning kohandavad oma õppimist nii, et see toetaks nende teadmiste ja oskuste tõusu õpitavas valdkonnas” (Enesehindamise mudelite ettevõtlikkuse..., 2018, lk 6). Enesehindamine ja eneseanalüüs ei ole õppijate jaoks lihtne, seepärast võtab enesehindamise oskuste omandamine aega ning õppijad vajavad selles protsessis toetust (Rutiku, 2013).

On leitud, et kui õpilased on kaasatud õppeprotsessi, õpe on eesmärgistatud ja õpilased saavad aru enesehindamisest ja hindamise vajalikkusest, siis suurenevad õpilaste oskused oma enesearengut analüüsida ning õpilased on valmis võtma vastutust oma õppimise eest (Aksen *et al.*, 2018). Samuti aitab enesehindamine õppijal paremini teadvustada, millised on tema huvid, mida ta on juba eelnevalt õppinud ning määratleda omale sobiv õppeprotsess (Biggs & Tang, 2008). Lõppeesmärk on see, et õppijal kujuneks valmisolek ja hoiak elukestvaks õppeks (Mazzarol, Clark & Reboud, 2014).

„Ettevõtlusõppes õppimise soovitatav tulemus uue väärtuse loomine koostöös meeskonnana, olgu selleks uus teadmine või kogemus. Kogu selle protsessi siduvaks ja toetavaks meetodiks on aga meeskonnatöö ja projektiõppe põhimõtete rakendamine“ (Arro *et al.*, 2018a, lk 76). Õppimine projektõppes on tulemuslik kogemuste ja refleksioonide edukal integreerimisel (Salminen-Tuomaala & Koskela, 2020).

Projektipõhine õpe ettevõtlusõppes

„Uued tehnoloogilised lahendused muudavad tööturgu ja inimeste tööd nii, et järjest enam kasvab projektipõhise töö osakaal. OSKA tuleviktrendide raport 2016 prognoosib, et ka Eesti tööturg liigub aina projektipõhisema tuleviku poole” (Ader, 2018, lk 10).

Tänapäevase määratluse kohaselt võib projektipõhiseks õppeks (projektõppeks) nimetada õppemeetodit, mille käigus lahendatakse keerukatel küsimustel või probleemidel põhinevaid kompleksülesandeid ning õpilased saavad suhteliselt iseseisvalt lahendada probleeme, mille tulemusena valmivad kas reaalsed tooted või lahendused (Arro *et al.*, 2018a).

Projektõppele on iseloomulikud etapid, kus õppijad osalevad aktiivselt ja suhteliselt iseseisvalt projekti kavandamisel, elluviimisel ja hindamisel, lahendades projekti käigus konkreetset terviklikku ülesannet, mis hõlmab erinevaid valdkondi. Projekti kavandamiseks ja elluviimiseks on kindlaks määratud aeg ja kasutada olevad ressursid. Projektil on konkreetne õppijate poolt saavutatud materiaalne või ideeline tulemusus (Rutiku, 2013).

Niisiis otsitakse projektõppe käigus uusi värskeid lahendusi, mis saab õnnestuda vaid teooria ja tegevuspõhise õppe ning loovuse ühendamisel (Tamm, 2020). Kuna projektipõhises õppes osalemine on uute teadmiste koosloome (Rogers, 2008), siis toetab antud meetod õppijates peituvat potentsiaali avanemist ja isiklikku arengut, suhete loomist, meeskonnatööd ja ühise tähenduse loomist (Jeedas, 2011). Projektipõhise õppimise ühe olulise positiivse tulemusena on õppijad välja toonud asjaolu, et õppimise käigus arenesid nende sotsiaalsed oskused ning akadeemilised teadmised, projekti elluviimine oli nende jaoks uudne väljakutse ja nõudis pingutust (Saks & Virnas, 2018). Samuti eeldab projektõppe õppijalt valmisolekut võtta vastutust nii enda kui teiste projektis osalejate õppimise ja õnnestumise eest. Seega peab õppija olema võimeline rakendama kõiki oma seni kogutud teadmisi ja oskusi väljaspool õppeaine tavapärast etteantud raamistikku (Rutiku, 2013). Näiteks hindasid õpilasfirma programmis osalenud õpilased omandatud teadmisi ja oskusi, palju väärtuslikumad, kui mistahes standardloengutega edastatud info, kuna uusi omandatud teadmisi ja oskusi said õpilased katsetada koheselt (ICEE, 2018). „Õpilaste jaoks on tähtis, et õpitu seostuks nende elu ja kogemustega ning oleks võimalik enda tegemisi autonoomselt arendada” (Ader, 2018, lk 16).

Uurimisprobleem, töö eesmärk ja uurimisküsimused

Magistritöös valiti uuringu läbiviimiseks Junior Achievement (JA) õpilasfirmade programm, mis toetab noortes ettevõtlikkuse ja ettevõtluspädevuste arendamist ja majanduslikult mõtlevate inimeste kujundamist.

Junior Achievement õpilasfirma programmi valis töö autor uuringu läbiviimiseks järgnevatel põhjustel:

- Õpilasfirma programm on läbi ühe õppeaasta kestev ettevõtlusõppe programm. Seega osalevad õpilased pikema aja jooksul ettevõtlusõppes.
- Õpilasfirma programmis osaleb ühe õppeaasta jooksul ligi 900 õpilast üle Eesti. Seega annab see võimaluse saada uuringuks rohkelt algandmeid.
- Õpilasfirma programmi küsimustik on välja töötatud Cambridge Ülikooli poolt, piloteeritud ja kasutusele võetud alates 2015 aastast. Antud küsimustikku kasutavad kõik õpilased üle Euroopa, kes osalevad õpilasfirmade programmis. Seega võib antud küsimustikku pidada kvaliteetseks.
- Õpilasfirma programm on olenemata koolist üles ehitatud ühtsele metoodikale (väikeettevõtte ettevõtlusprotsess). Seega annab see võimaluse võrrelda õpilasi olenemata koolist.
- Õpilasfirma programmi rakendajad (õpetajad) on läbinud vastava koolituse. Seega rakendavad kõik õpetajad ühtset ettevõtlusprotsessile üles ehitatud projektipõhist metoodikat.
- Junior Achievement on ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu ametlik partner. Seega saab töö autor läbi uuringu aidata kaasa ettevõtlusõppe arengule Eestis ja luua tõenduspõhisemat alust ettevõtluspädevuste arendamiseks.

Tuginedes eelnevalt kirjeldatule on töö uurimisprobleemiks, kuidas hindavad õpilased oma ettevõtluspädevusi ja projektõppe meetodi kasutamist ettevõtlusõppe rakendamisel õpilasfirma programmis.

Töö eesmärgiks on välja selgitada ettevõtlusõppes osalevate õpilaste enesehinnangud ettevõtluspädevustele enne ja pärast õpilasfirma programmis osalemist ning hinnangud õppeprotsessis kasutatud projektõppe meetodile.

Töö eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1. Milline on õpilasfirmade programmi rakendamise mõju õppurite ettevõtluspädevusele nende endi hinnangul?

2. Milline on õpilaste hinnang õpilasfirma programmis rakendatud projektõppe meetoditele?

Järgnevas peatükis kirjeldatakse meetodikat, mida uurimisküsimustele vastamiseks rakendati.

Metoodika

Õppijate ettevõtluspädevuste hindamiseks kasutati kvantitatiivset andmekogumise meetodit. Kvantitatiivset uurimismeetodit kasutati seepärast, et nii oli võimalik kasutada numbrilisi andmeid mittekvantitatiivsete nähtuste selgitamiseks ehk antud töös hinnangute selgitamiseks (Õunapuu, 2014). Õpilaste ettevõtluspädevuste küsimustikuna kasutati Junior Achievement Eesti poolt kasutatavat rahvusvahelist ESP (*The Entrepreneurial Skills Pass*) küsimustikku, mis on välja töötatud Cambridge Ülikooli poolt, piloteeritud aastatel 2013-2014 16 riigis ja kasutusele võetud alates 2015 aastast (ESP, 2020).

ESP koosneb kolmest põhielemendist:

- praktiline ettevõtluskogemus (ühe õppeaasta õpilasfirma programmi läbimine)
- ettevõtluspädevuste enesehindamine (enne õpet ja pärast õpet)
- ettevõtluse, majanduse ja rahanduse eksam teadmised (eksam)

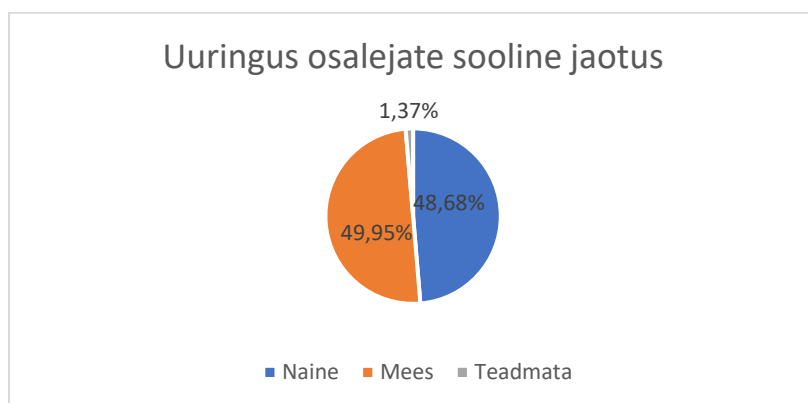
Ainult need õpilased, kes osalevad täielikult ESP kolmes etapis ja vastavad õigesti 70%-le eksami küsimustest, saavad lõputunnistuse, mille rahvusvahelisel tasandil väljastab CSR (*European Business Network for Corporate Social Responsibility*).

Magistritöö uuringu läbiviimisel ei kasutatud täielikku ESP küsimustikku, vaid keskenduti ettevõtluspädevusi mõõtvale osale. Ettevõtluspädevusi mõõdeti õpilaste enesehinnangute põhjal ESP küsimustikuga enne ettevõtlusõppe algust ehk õpilasfirma programmiga alustamist (*enne õpet*) ja õpilasfirma programmi lõppedes (*pärast õpet*). Andmete analüüsi meetodite valiku osas sai määravaks autori poolt püstitatud töö eesmärk. Magistritöös kasutati statistilise olulisuse hindamiseks kahefaktorilist dispersioonanalüüsi (*two-way analysis of variance ANOVA*), kus analüüsiti kahte faktorit „kõikide õpilaste keskmised hinnangud enne ja pärast“ ja „kõik ettevõtluspädevused“. Dispersioonanalüüsi tulemusel leiti, et mõlema faktori mõju on statistiliselt oluline. Seejärel võrreldi enne ja pärast keskmisi hinnanguid iga ettevõtluspädevuse kohta eraldi (loovus, enesekindlus, meeskonnatöö, leidlikkus, sihikindlus, vastutustunne, algatusvõime), kasutades Sidaki korrigeeritud t-teste (*Sidak multiple comparisons*). Samasuguselt võrreldi töös eraldi tüdrukute ja poiste keskmisi hinnanguid iga ettevõtluspädevuse kohta eraldi. Lisaks võrreldi ühefaktorilise dispersioonanalüüsiga (*one-way ANOVA*) „kõikide õpilaste keskmised hinnangud pärast õpet“ ja „õpilasfirma toimis selliselt, nagu olin aasta alguses ette kujutanud“. Kogu töö vältel loeti statistiliselt oluliseks tulemused, kus usaldusnivoo $p < 0,05$. Andmed analüüsiti Excel-is, graafikud ja statistika tehti GraphPad Prism programmis.

Valim

Uuring viidi läbi üld- ja kutsehariduskoolide õpilaste seas ning uuringus osalesid kõik õpilased, kes osalesid ettevõtlusõppes, läbi õpilasfirma programmi.

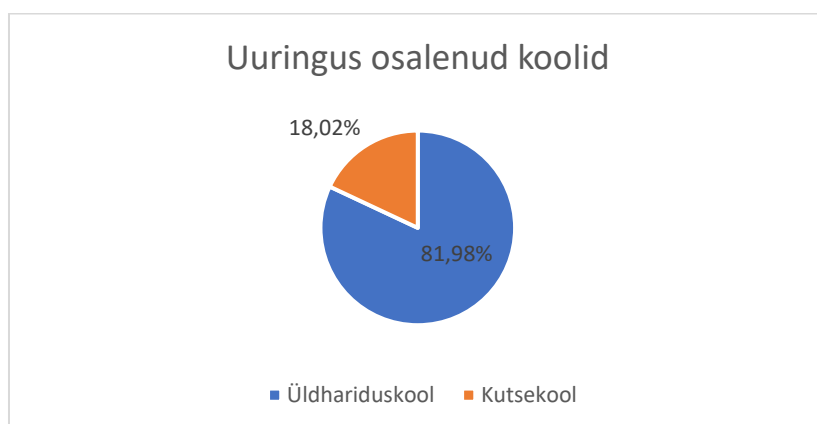
Küsimustiku avas 1452 õpilast, kes löid endale kasutajakonto. Kõigist õpilastest, kellel oli loodud kasutajakonto, osalesid esimeses küsitluses ESP küsimustiku (*enne õpet*) alusel 1430 õpilast. Arvesse läksid uuringus need õpilased, kes vastasid kahele (*enne õpet ja pärast õpet*) ESP küsimustiku enesehindamise testile. Valimi suurus oli $N = 949$ õpilast, kellest 462 olid naissoost, 474 meessoost ja 13 vastaja puhul ei olnud sugu märgitud (Joonis 3).

Joonis 3. Uuringus osalejate sooline jaotus.

Küsimustikule vastajate vanuseline jaotus: 14-15 aastased (30 õpilast) 3,16%, 16-18 aastased (901 õpilast) 94,94 %; 19-20 aastased (15 õpilast) 1,58%, 21 aastased ja vanemad (3 õpilast) 0,32%.

Uuringus osales kokku 72 kooli, millest 65 olid üldhariduskoolid (81,98%) ja 7 (18,02%) kutsekoolid (Joonis 4). Vastajatest 921 olid üldhariduskooli õpilased ja 28 olid kutsekooli õpilased.

Joonis 4. Uuringus osalejate jaotus koolide lõikes.

Mõõtevahend

Mõõtevahendina kasutati veebipõhist ankeeti, mida autor pidas sobivaks instrumendiks, kuna kvantitatiivsete andmete põhjal on võimalik võrrelda erinevaid tunnuseid ning erinevate rühmade vastuseid (Õunapuu, 2014).

Õpilaste ettevõtluspädevuste küsimustikuna kasutati Junior Achievement Eesti poolt kasutatavat rahvusvahelist originaalküsimustikku ESP (*The Entrepreneurial Skills Pass*). Töös ei kasutatud täielikku ESP küsimustikku, vaid keskenduti ettevõtluspädevusi mõõtvale osale. Ettevõtluspädevusi mõõdeti õpilaste enesehinnangute põhjal enne ettevõtlusõppe algust ehk õpilasfirma programmiga alustamist (*enne õpet*) ja õpilasfirma programmi lõppedes (*pärast õpet*).

Küsimustikus tuli õpilastel hinnata (*enne õpet ja pärast õpet*) järgmisi ettevõtluspädevusi: loovus, enesekindlus, meeskonnatöö, leidlikkus, sihikindlus, vastutustunne ja algatusvõime. Iga pädevuse juures esitati 3-4 väidet, millele õpilased andsid omapoolse arvulise hinnangu. Küsimustikus esitatud väidetele oli õpilastel võimalik vastata 5-punktisel Likerti skaalal (5 – kindlalt nõustun; 4 – nõustun; 3 – ei nõustu ega ole vastu; 2 – ei nõustu; 1 – üldse ei nõustu).

Töö eesmärgist lähtudes lisati uuringu juurde kaks ESP küsimustikus (*pärast õpet*) olnud väidet: „Õpilaste rahulolu õpilasfirma, kui koolitusmeetodiga“. Küsimustikus esitatud väitele oli õpilastel võimalik vastata (0 – ei ole asjakohane; 5 – väga rahul; 4 – rahul; 3 – ei ole rahul ega rahulolematu; 2 – ei ole rahul; 1 – üldse ei ole rahul). „Õpilasfirma toimis selliselt, nagu olin aasta alguses ette kujutanud“. Küsimustikus esitatud väitele oli õpilastel võimalik vastata (1 – jah, see vastas minu ettekujutusele; 2 – ei, see oli minu ettekujutusest isegi parem; 3 – ei, see oli halvem, kui arvasin; 4 – ei tea).

Lisaks kasutati täiendavaid uuringut toetavaid taustaandmeid koolide, vanuse ja soolise jagunemise kohta. Terviklik ESP küsimustik *enne õpet ja pärast õpet* on magistritöö Lisas 1.

Protseduur

Käesolev uuring on longituuduuring, mis koosnes kahest andmekogumisetapist, millest esimene viidi läbi 2019. sügisel ning teine toimus 2020. kevadel. Longituuduuringut kasutati töös seetõttu, et vaadelda ajaga nähtuses toimunud muutusi, kus samadelt uuritavatelt koguti andmeid eri ajamomendil (Õunapuu, 2014). Andmete saamiseks kasutati struktureeritud

veebipõhist ankeetküsitlust ettevõtlusõppe (õpilasfirma programm) alguses ja ettevõtlusõppe lõpus.

Septembris 2019 avati koolidele vastamiseks ESP küsimustiku esimene osa (*enne õpet*), kus õpilased õpetajate juhendamisel avasid oma kasutajakontod, said isiklikud koodid ning hindasid veebipõhiselt oma ettevõtluspädevusi. Märtsis 2020 avati õpilastele vastamiseks ESP küsimustiku teine osa (*pärast õpet*), mis hoiti avatuna juuni kuu lõpuni. Magistritöö autor sai Junior Achievement Eesti käest läbiviidud mõjuuringu algandmed, millest olid eelnevalt eraldatud õpilaste isiklikud andmed, et välistada andmete töötlemisel õpilaste tuvastamine ja vastuste sidumine konkreetsete õpilastega. Algandmed edastati magistritöö autorile koondatult Excel tabelina.

Tulemused

Töö eesmärgi saavutamiseks sooviti esimese küsimusena saada vastus uurimisküsimusele: **Milline on õpilasfirmade programmi rakendamise mõju õppurite ettevõtluspädevusele nende endi hinnangul?**

Selleks, et leida kas ja kui palju toetas õpilaste hinnangutel õpilasfirma programmis osalemine nende ettevõtluspädevusi, võrreldi õpilaste enesehinnanguid *enne õpet ja pärast õpet* kõikide ettevõtluspädevustega (Tabel 1). Magistritöös kasutati statistilise olulisuse hindamiseks kahefaktorilist dispersioonanalüüsi, mille tulemusena leiti, et mõlema faktori mõju on statistiliselt oluline usaldusnivool $p < 0,05$.

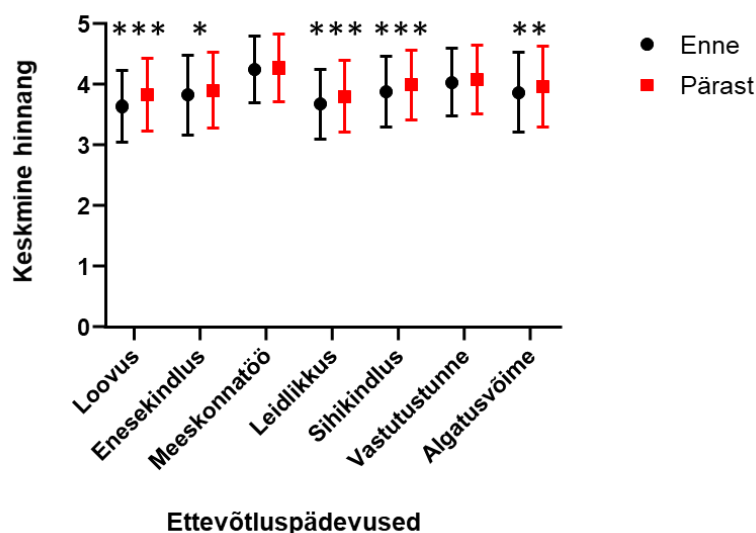
Seletav muutuja	Väärtus	Standardhälve	P
Keskmine hinnang enne	3,615	0,8839	0,0046
Keskmine hinnang pärast	3,695	0,8995	

Tabel 1. Muutus õpilaste ettevõtluspädevustes enne ja pärast õpet tulemuste põhjal (N= 949)

Täpsemalt hindasid õpilased oma ettevõtluspädevusi vastates seitsme pädevuste kohta esitatud väidetele. Iga pädevuse juures oli 3-4 väidet (Lisa 1, Lisa 2), kus skoorid olid 1-5 (5 – kindlalt nõustun; 4 – nõustun; 3 – ei nõustu ega ole vastu; 2 – ei nõustu; 1 – üldse ei nõustu). Seejärel arvutati kõigi õpilaste keskmine hinnang oma ettevõtluspädevustele. Jooniselt 5 on näha, et seitsmest ettevõtluspädevusest viie puhul (loovus, enesekindlus, leidlikkus, sihikindlus, algatusvõime) hindasid õpilased oma pädevusi kõrgemalt pärast õpet, võrreldes oma hinnangutega, mis olid antud enne õpet. Kahte uuritud ettevõtluspädevust (meeskonnatöö ja vastutustunne) hindasid õpilased enne õpet ja pärast õpet sarnaselt, mis tähendab, et nende arvates need pädevused ei muutunud pärast õpilasfirma programmis osalemist. Jooniselt 5

võib kokkuvõtvalt järeldada, et õpilasfirma programmis osalemine suurendab õpilastes nende hinnangul ettevõtluspädevusi.

Joonis 5. Kõikide õpilaste hinnangute keskmised oma ettevõtluspädevustele. Must värv tähistab keskmisi hinnanguid enne õpet ja punane värv tähistab keskmisi hinnanguid pärast õpet. Ring ja ruut tähistavad keskmisi hinnanguid. Tärnid joonisel tähistavad statistilist olulisust, kus * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Tabel 2. Õpilaste keskmised hinnangud ettevõtluspädevustele enne ja pärast õpet, standardhälve, statistiline olulisus ja õpilaste arv.

Kõik õpilased	Enne		Pärast			
Ettevõtluspädevused	Keskmine hinnang	Standard hälve	Keskmine hinnang	Standard hälve	P	Analüüsitud õpilaste arv
Loovus	3,641	0,5957	3,826	0,5953	0,0001	949
Enesekindlus	3,82	0,6534	3,902	0,6293	0,0313	949
Meeskonnatöö	4,246	0,5497	4,272	0,5654	0,9478	949
Leidlikkus	3,677	0,5752	3,800	0,595	0,0001	949
Sihikindlus	3,882	0,5808	3,994	0,5765	0,0003	949
Vastutustunne	4,034	0,563	4,079	0,5602	0,5273	949
Algatusvõime	3,867	0,6544	3,959	0,6696	0,0057	949

Seejärel analüüsiti kõikide õpilaste enesehinnanguid enne ja pärast õpet ettevõtluspädevuste kaupa eraldi (Tabel 2).

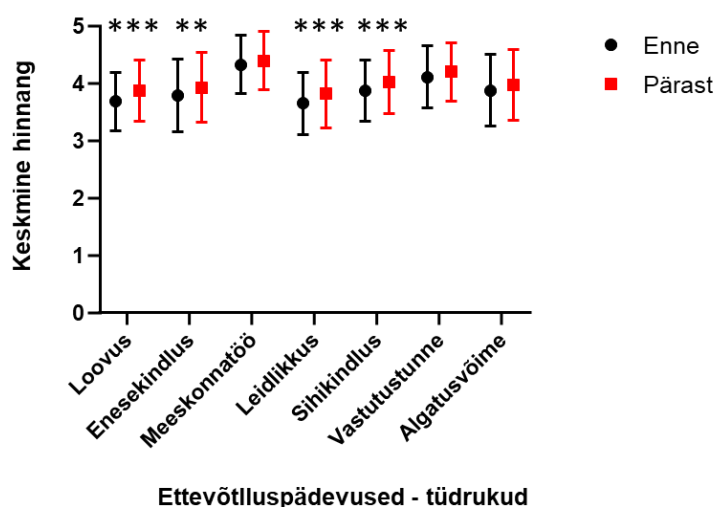
Enne uuringus osalemist hindasid õpilased kõige kõrgemalt enda meeskonnatööd (4,246) ja vastutustunnet (4,034) ning kõige madalamalt loovust (3,641) ja leidlikkust (3,677). Pärast uuringus osalemist andsid õpilased kõige kõrgemad hinnangud samuti meeskonnatööle (4,272) ja vastutustundele (4,079), kuid üldkokkuvõttes meeskonnatööle ja vastutustundele antud hinnangud muutusid vähesel määral.

Õpilaste hinnangutel tegi kõige suurema muutuse ettevõtluspädevustest läbi loovus ja kõige väiksema muutuse meeskonnatöö.

Kuigi uuringu eesmärk ei olnud vaadata õpilasfirma programmis osalenud poiste ja tüdrukute ettevõtluspädevuste hinnangute erinevusi, osutus see statistiliselt oluliseks erinevuseks, mistõttu seda tulemust ei saanud uuringust välja jätta.

Uuringus võrreldi eraldi tüdrukute ja poiste keskmisi hinnanguid ettevõtluspädevustele enne ja pärast õpilasfirma programmi läbimist. Joonisel 6 on näha, et seitsmest ettevõtluspädevusest nelja puhul (loovus, enesekindlus, leidlikkus, sihikindlus) hindasid tüdrukud oma pädevusi kõrgemalt pärast õpet, võrreldes oma hinnangutega, mis olid antud enne õpet. Kolme uuritud ettevõtluspädevust (meeskonnatöö, vastutustunne ja algatusvõime) hindasid tüdrukud enne õpet ja pärast õpet sarnaselt, mis tähendab, et nende arvates need pädevused ei muutunud pärast õpilasfirma programmis osalemist.

Jooniselt 6 võib kokkuvõtvalt järeldada, et õpilasfirma programmis osalemine suurendab tüdrukute enesehinnangul nende ettevõtluspädevusi.

Joonis 6. Tüdrukute hinnangute keskmised oma ettevõtluspädevustele. Must värv tähistab keskmisi hinnanguid enne õpet ja punane värv tähistab keskmisi hinnanguid pärast õpet. Ring ja ruut tähistavad keskmisi hinnanguid. Tärnid joonisel tähistavad statistilist olulisust, kus * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

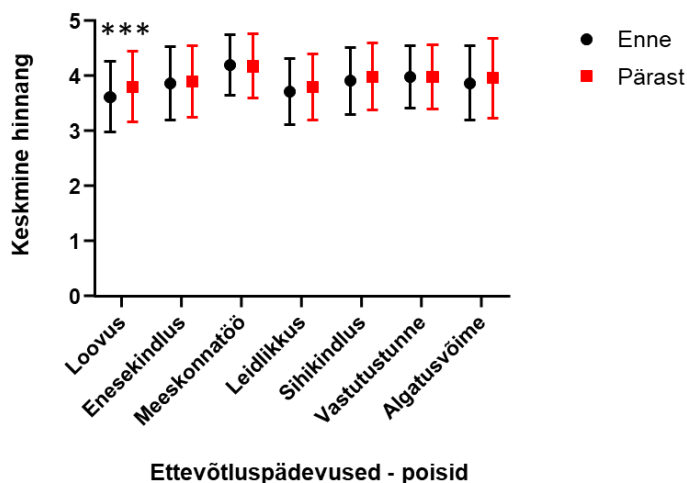
Tabel 3. Tüdrukute keskmised hinnangud ettevõtluspädevustele enne ja pärast õpet, standardhälve, statistiline olulisus ja õpilaste arv.

Tüdrukud	Enne		Pärast			
Ettevõtluspädevused	Keskmine hinnang	Standardhälve	Keskmine hinnang	Standardhälve	P	Analüüsitud õpilaste arv
Loovus	3,682	0,5122	3,873	0,536	0,0001	462
Enesekindlus	3,79	0,6326	3,929	0,6021	0,0011	462
Meeskonnatöö	4,325	0,5066	4,389	0,5089	0,4493	462
Leidlikkus	3,647	0,5401	3,816	0,5889	0,0001	462
Sihikindlus	3,871	0,5325	4,019	0,5419	0,0004	462
Vastutustunne	4,108	0,539	4,196	0,5131	0,1111	462
Algatusvõime	3,879	0,6235	3,974	0,6187	0,0664	462

Seejärel analüüsiti tüdrukute enesehinnanguid enne ja pärast õpet ettevõtluspädevuste kaupa eraldi.

Enne uuringus osalemist hindasid tüdrukud kõige kõrgemalt enda meeskonnatööd (4,325) ning kõige madalamalt leidlikkust (3,647). Pärast uuringus osalemist andsid tüdrukud kõige kõrgemad hinnangud samuti meeskonnatööle (4,389). Tüdrukute hinnangutel tegi kõige suurema muutuse ettevõtluspädevustest läbi loovus ja kõige väiksema muutuse meeskonnatöö.

Poiste enesehinnangute põhjal on Joonisel 7 näha, et seitsmest ettevõtluspädevusest ühe puhul (loovus) hindasid poisid oma pädevusi kõrgemalt pärast õpet, võrreldes oma hinnangutega, mis olid antud enne õpet. Kuue uuritud ettevõtluspädevuse osas (enesekindlus, meeskonnatöö, leidlikkus, sihikindlus, vastutustunne, algatusvõime) andsid poisid hinnanguid enne õpet ja pärast õpet sarnaselt, mis tähendab, et nende arvates need pädevused ei muutunud pärast õpilasfirma programmis osalemist.

Joonis 7. Poiste hinnangute keskmised oma ettevõtluspädevustele. Must värv tähistab keskmisi hinnanguid enne õpet ja punane värv tähistab keskmisi hinnanguid pärast õpet. Ring ja ruut tähistavad keskmisi hinnanguid. Tärnid joonisel tähistavad statistilist olulisust, kus * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Tabel 4. Poiste keskmised hinnangud ettevõtluspädevustele enne ja pärast õpet, standardhälve, statistiline olulisus ja õpilaste arv.

Poisid	Enne		Pärast			
Ettevõtluspädevused	Keskmine hinnang	Standard hälve	Keskmine hinnang	Standard hälve	P	Analüüsitud õpilaste arv
Loovus	3,616	0,6458	3,795	0,6409	0,0001	474
Enesekindlus	3,865	0,6667	3,889	0,6477	0,0313	474
Meeskonnatöö	4,189	0,5529	4,17	0,5863	0,9478	474
Leidlikkus	3,712	0,6038	3,794	0,6006	0,0001	474
Sihikindlus	3,902	0,6085	3,98	0,6061	0,0003	474
Vastutustunne	3,978	0,5627	3,976	0,5822	0,5273	474
Algatusvõime	3,862	0,6756	3,953	0,7165	0,0057	474

Seejärel analüüsiti poiste enesehinnanguid enne ja pärast õpet ettevõtluspädevuste kaupa eraldi.

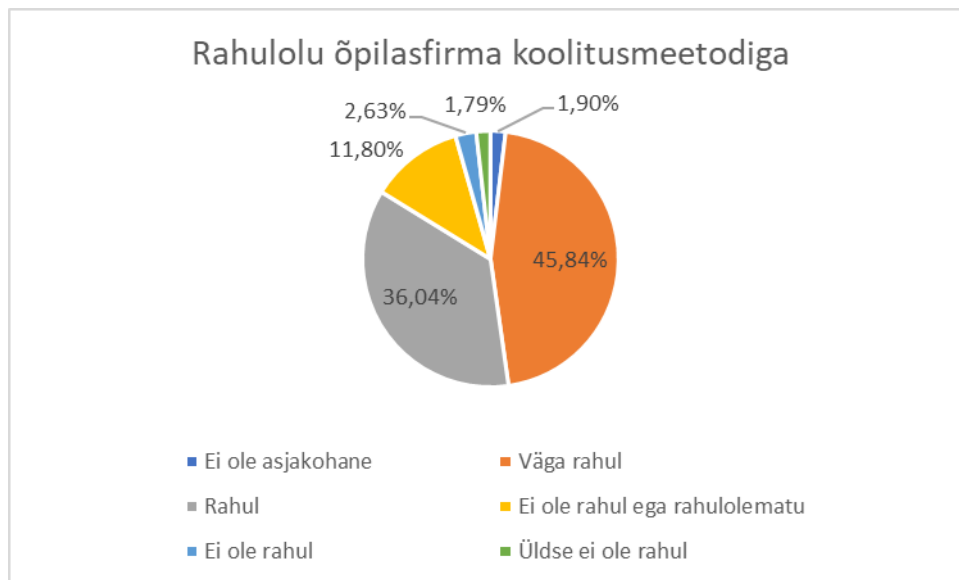
Enne uuringus osalemist hindasid poisid kõige kõrgemalt enda meeskonnatööd (4,189) ning kõige madalamalt loovust (3,616). Pärast uuringus osalemist andsid poisid kõige kõrgemad hinnangud samuti meeskonnatööle (4,17), kuid samas meeskonnatöö osas hinnangud langesid võrreldes hinnangutega enne õpet. Poiste hinnangutel tegi kõige suurema muutuse ettevõtluspädevustest läbi loovus ja leidlikkus, kõige väiksema muutuse vastutustunne, mis poiste enesehinnangutel langes pärast õpet, võrreldes hinnangutega enne õpet.

Magistritöö autor püstitas töö eesmärgi saavutamiseks teiseks uurimisküsimuseks:

Milline on õpilaste hinnang õpilasfirma programmis rakendatud projektõppe meetoditele?

Selleks analüüsiti küsimustiku kahte väidet.

1. Õpilaste rahulolu õpilasfirma, kui koolitusmeetodiga“.

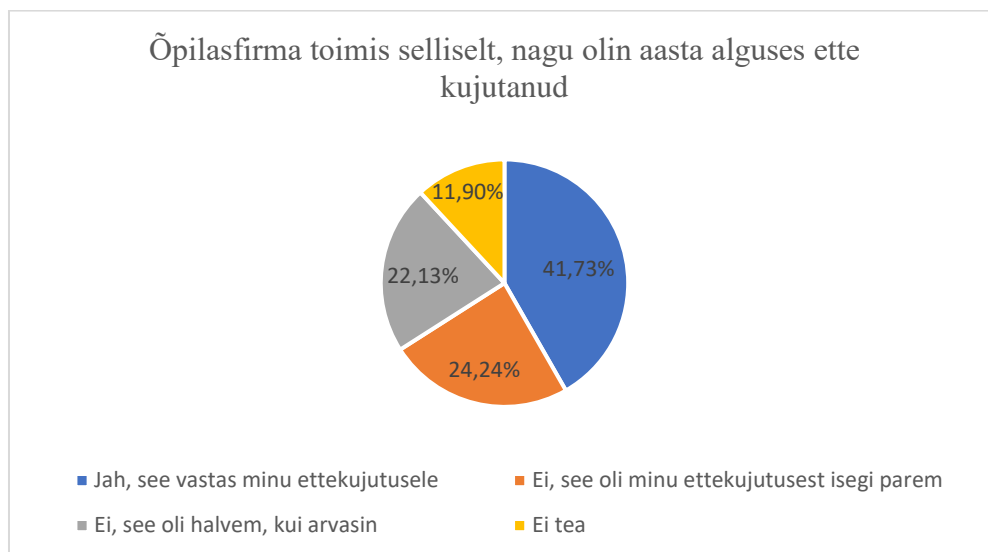

Joonis 8. Õpilaste rahulolu õpilasfirma koolitusmeetodiga.

Õpilasfirma programmi, kui õppemeetodiga on Joonisel 8 näha, et õpilaste rahulolu ja hinnang koolitusmeetodile on kõrge. Õpilastest 81,88% ehk 777 õpilast andsid vastuseks, et nad on väga rahul (45,84%) või rahul (36,04%) õpilasfirma, kui koolitusmeetodiga.

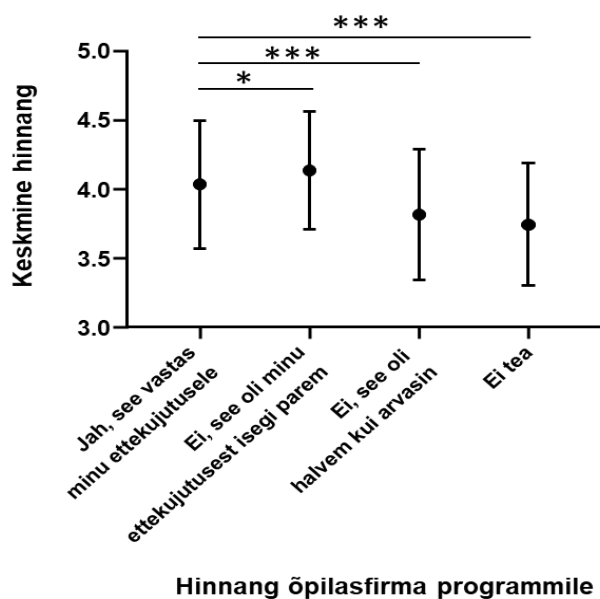
Õpilastest 11,80% ehk 112 õpilast arvas, et nad ei ole rahul ega rahulolematud, 25 õpilast andsid vastused ei ole rahul. Ei ole üldse rahul - vastas 17 õpilast ehk 1,79% kõigist vastanutest. Õpilastest 1,9% arvas, et antud küsimus ei ole asjakohane.

2. „Õpilasfirma toimis selliselt, nagu olin aasta alguses ette kujutanud“.

Joonis 8. Õpilaste ettekujutus õpilasfirma toimimisest.

Ettekujutus õpilasfirma toimimisest oli ootuspärane 41,73% ehk 396-l õpilastest, kes vastasid, et õpilasfirma programm vastas nende ettekujutusele. Õpilasfirma programm oli parem kui nad ette kujutasid 230 õpilase ehk 24,24% hinnangul. Kokku andsid positiivse hinnangu õpilasfirma programmile 626 õpilast ehk 65,97% vastanutest. Õpilasfirma programm oli ettekujutusest halvem 22,13% ehk 210 õpilase hinnangul ning 11,90% ehk 113 õpilast ei osanud oma hinnangut ettekujutusele õpilasfirma toimimisest anda.

Kuigi uuringu eesmärk ei olnud võrrelda õpilaste enesehinnanguid pärast õpilasfirma programmis osalemist ja hinnanguid ettekujutusele õpilasfirma programmist, siis osutus see statistiliselt oluliseks erinevuseks, mistõttu seda tulemust ei saanud uuringust välja jätta.

Joonis 9. Keskmised hinnangud pärast õpet ettevõtluspädevustele ja õpilasfirma programmile. Y teljel on kõigi seitsme pädevuse keskmine hinnang pärast programmis osalemist. X teljel on pärast õpet kõikide õpilaste hinnangud programmile.

Õpilased, kes andsid pärast programmis osalemist programmile hinnanguks „Ei, see oli halvem, kui arvasin“ ja „Ei tea“ hindasid oma seitset ettevõtluspädevust keskmiselt sarnaselt, nendel tulemustel polnud statistilist erinevust. Õpilased, kes andsid programmile hinnanguks „Jah, see vastas minu ettekujutustele“ ja „Ei, see oli minu ettekujutusest isegi parem“, hindasid enda ettevõtluspädevusi kõrgemalt kui õpilased, kes andsid vastused Ei, see oli halvem, kui arvasin“ ja „Ei tea“. Kõige kõrgema hinnangu enda ettevõtluspädevustele andsid õpilased, kes hindasid ka programmi kõige positiivsemalt ehk programm ületas nende ootusi. Kokkuvõtvalt võib öelda, et need õpilased, kes hindasid enda seitset ettevõtluspädevust kõrgemalt, andsid positiivsema hinnangu õpilasfirma programmile võrreldes õpilastega, kes hindasid oma seitset ettevõtluspädevust madalamalt.

Arutelu

Käesolev magistritöö on uurimus, mis annab ülevaate õpilasfirma programmis osalenud õpilaste enesehinnangutest ettevõtluspädevustele ning hinnangust projektõppe meetodi kasutamisele õppeprotsessis. Käesolevas peatükis diskuteeritakse uurimuses püstitatud uurimisküsimuste üle ning tuuakse välja töö praktiline väärtus ja piirangud.

Milline on õpilasfirmade programmi rakendamise mõju õppurite ettevõtluspädevusele nende endi hinnangul?

Uuringus analüüsitud õpilaste ettevõtluspädevuste enesehinnangute keskmised võrrelduna enne ja pärast õpilasfirmas osalemist andsid statistiliselt olulise tulemuse. Saadud tulemus on sarnane varasemalt läbiviidud uuringutele, kus ettevõtlusõppena rakendatud õpilasfirma programmi läbinute hinnangutel arenesid õppe jooksul nende ettevõtluspädevused (Elert, Andersson & Wennberg, 2015; Saks & Virnas, 2017).

Paremaks pädevustele antud hinnangute mõistmiseks uuriti eraldi õpilaste seitset ettevõtluspädevust - loovus, enesekindlus, meeskonnatöö, leidlikkus, sihikindlus, vastutustunne ja algatusvõime. Saadud tulemustele tuginedes arenesid õpilaste enesehinnangutel ettevõtlusõppe protsessis kõige enam nende loovus.

Samas oli loovus õpilaste poolt hinnatud enne õpilasfirma programmis osalemist kõige madalamalt, mis võib viidata mitmetele eelnevatele sisemistele või välistele loovust pärssivatele teguritele. Välised loovustõkked võivad olla näiteks ebaõnnestumise hirm, pidev järelevalve, detailsed juhised, reeglid ja regulatsioonid, õpilaste valikuvõimaluste piiramine ning sisemised loovustõkked on seotud isiku enda enesemääratlusega ehk madala enesehinnanguga (Kutti, 2020).

Uuringus osalenud õpilaste enesehinnangud loovuse arenemisele õpilasfirma programmi käigus näitavad, kuivõrd õpilane usub, et saab hakkama loovate lahendustega. Loovuse eelduseks on sügavad teadmised ja mõistmine, mille puudumisel ei ole võimalik midagi seostada ning pakkuda loovaid lahendusi (Arro *et al.*, 2018). See tähendab seda, et kuna loovust peetakse valdkonnaspetsiifiliseks, on suunatud mõtlemisele ja mõistmisele ning see nõuab õpilaselt valdkondlikke teadmisi, siis on võimalik, et osalemine õpilasfirma programmis on andnud õpilastele ka uusi akadeemilisi teadmisi. Samasugusele järeldusele on jõudnud oma uurimustöös ka Saks ja Virnas (2018), kes tõid välja, et läbi õpilasfirma programmi osalemise tõusid õpilaste akadeemilised teadmised ja arenes õpilaste hinnangutel nende loovus. Kutti (2020) lisab, et selleks, et loovus saaks areneda, on vaja erinevate loovust nõudvate lahenduste otsimise ja mõtlemisprotsesside harjutamist.

Suuremad muutused õpilaste enesehinnangute põhjal tegid läbi veel leidlikkus ja sihikindlus. Leidlikkus viitab õpilaste pädevuse arengule probleemilahendusoskustes. Arro jt (2018) järgi on leidlikkus vajalik just siis, „kui ollakse keeruka probleemi ees, mille lahenduskäik ei ole ilmne ning samuti pole selge, mida esimese sammuna probleemilahendamiseks ette võtta“ (Arro *et al.*, 2018a, lk 45). Sihikindlus aga viitab õpilaste suutlikkusele algatada tegevusi ning need lõpuni viia. Sihikindlus on seotud enesejuhtimise ja autonoomse motivatsiooni arenguga, sest inimesed, kes on autonoomselt motiveeritud, on oma eesmärkide poole liikumises püsivamad, ei vaja väliseid motivaatoreid ning oskavad ennast juhtida ka siis, kui tegevus ei ole nauditav (Arro *et al.*, 2018a).

Kõige väiksema muutuse ettevõtluspädevuste mõõtmisel, tegi õpilaste hinnangutel läbi meeskonnatöö. Samas hindasid õpilased oma meeskonnatöö oskust enne õpilasfirma programmis osalemist kõige kõrgemalt. Ettevõtlusõppe programmis Edu ja Tegu väljatöötatud ettevõtluspädevuse mudelis kuulub meeskonnatöö oskus sotsiaalsete olukordade lahendamise pädevusvaldkonda (Arro *et al.*, 2018) ning viitab sellele, et õpilastel on lisaks teadmistele ja oskustele ka head sotsiaalsed oskused, mis on vajalikud meeskonnatöö toimimiseks.

PISA 2015 läbiviidud uuringu tulemused kinnitasid samuti seda, et eesti õpilastel on väga head meeskondlikud oskused (Tire *et al.*, 2016). Võib arvata, et õpetajad kasutavad erinevates tundides mitmesuguseid meeskonnatööle üles ehitatud meetodeid ja ülesandeid ning õpilased on saanud piisavalt meeskonnatöö oskusi harjutada. Samuti on ettevõtlusõppeprotsessis ja õpilasfirmade programmis meeskonnatööl keskne ja õppeprotsessi siduv roll, et olla konkurentsivõimeline oma väljamõeldud lahendusega ja edukas oma toote müümisel.

Õpilaste kõrge hinnang meeskonnatööle ka pärast õpilasfirma programmis osalemist näitab, kui oluliseks peavad õppijad meeskonna- ja grupitöid. Võib arvata, et meeskonnatöös osalevad õppijad näevad koostöö tegemises suuremat väärtust, kui üksi tegutsedes, kaasavad grupi liikmeid ning on võimelised tegema koostööd erinevate kaasõpilastega. See, et õpilased väärtustasid kõrgelt oma meeskonnatööoskust õpilasfirma programmi läbimisel, viitab sellele, et ettevõtlusprotsessis osaledes toetati nende suhtlemisoskusi, algatamisoskust, käitumisoskust meeskonnas ning probleemilahendusoskust. Ühtlasi on see ka kooskõlas ettevõtliku mõtteviisiga, mille aluseks on loovus, algatusvõime, visadus ja valmidus meeskonnatööks (Arro *et al.*, 2018a).

Ootamatuks osutus suur erinevus tüdrukute ja poiste enesehinnangutes ettevõtluspädevustele. Tüdrukute hinnangute mõõtmisel tegi seitsemest ettevõtluspädevusest

läbi kõige suurema muutuse läbi loovus. Samuti hindasid tüdrukud, et nende ettevõtluspädevused arenesid enesekindluses, leidlikuses ja sihikindluses. Tüdrukute tulemus näitab seda, et teadlikkuse tõus iseendast, teadmistest ja oskustest andsid võimaluse hinnata ümber oma seniseid teadmisi ja aidata kaasa ettevõtliku mõtteviisi kujundamisele (Arro *et al.*, 2018a).

Poiste hinnangutel arenes nende õpingute jooksul nende ettevõtluspädevustest loovus. Kuna poistel nende hinnangutel kaks ettevõtluspädevust langesid, milleks olid meeskonna ja vastutustunne, siis võib arvata, et nende kahe ettevõtluspädevuse languse taga võivad olla ka teiste ettevõtluspädevuste vähenemine. Meeskonnatöö ja vastutustunne on omavahel väga tihedalt seotud. Dube ja Marnewick (2015) toovad välja, et tulemuslik meeskonnatöö eeldab ühtset eesmärki, ühiselt kehtestatud reegleid, harmoonilisi suhteid, jagatud vastutust ja pühendumist. Eelnimetatud tingimusi täitmata koostöö ebaõnnestub.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et oskuslik enesehindamine ja eneseanalüüs on keeruline. Õpilaste enesehinnangute taga võib peituda oskamatus või vähenemine kogemus ennast adekvaatselt hinnata. Arro, jt (2018) toovad samuti välja asjaolu, et enesehindamine nõuab õpilaselt teatud kogemust ennast analüüsida. Antud arvamust toetab ka Eestis 2018 aastal läbiviidud uuring, kus leiti, et üldhariduskoolides kasutati teiste haridustasemetega võrreldes sagedamini kirjalikke töid ning vähem erinevaid analüüse ning enese ja kaaslaste hindamist (Kallas *et al.*, 2018). Uuringud on näidanud, et enesehinnang on positiivselt seotud eneseregulatsiooni oskustega (Ommundsen, Haugen & Lund, 2005).

Mil määral toetavad projektõppe meetodid õppurite ettevõtluspädevuste arengut rakendatud ettevõtlusõppes?

Uuringust selgus, et 949-st vastanud õpilasest enamuse ehk 777 õpilast olid väga rahul või rahul õpilasfirma programmi õppemeetodiga. Kuna projektõppe on oma olemuselt üles ehitatud kompleksmeetoditele, võib tulemus viidata asjaolule, et õppeprotsessis rakendati projektõppe põhimõtteid nii, et õppija tundis end kaasatuna, vabana ideede välja töötamisel ja lahenduste pakkumisel (Severin, Noppel, Õunap & Must, 2014). Samuti võib õpilaste positiivse suhtumise taga projektõppesse olla meetod ise, mida nad ei ole varem õppetöös katsetanud. Antud arvamust toetab ka TALIS 2018 läbiviidud uuring, kus selgus kõige haremmini kasutasid Eestis õpetajad projektõppemeetodit. Samasuguse tulemuseni jõuti ka Eestis läbiviidud uuringus, kus õpetajate hinnangutel 24% ei kasuta üldse projektõppe meetodit ja 62% õpetajatest kasutab projektõppe meetodit vähem kui pooltes tundides (Kallas *et al.*, 2018).

Uurides lähemalt ettevõtlusprotsessina rakendatavat õpilasfirma programmi, siis see on üles ehitatud projektõppe meetodit kasutades nii, et õppija läbib kogu ettevõtlusprotsessi, nagu see toimub ka päriselus, lahendades reaalse maailma probleeme. Seda seisukohta toetavad ka mitmed uuringud (Hattie & Yates, 2014; Stern, Powell, & Hill, 2014), et aktiivne õppimine, kus õpilased uut infot otsides osalevad ise elulistes situatsioonides, katsetavad ja loovad päriselt vajalikke lahendusi, on tõhusam kui traditsioonilised õppemeetodid. Eestis 2018 läbiviidud uuringus olid üld- ja kutsekoolide õpilaste hinnangud kõrged just neile õppemeetodile, mis sisaldasid praktilist tööd, grupitööd või meeskonnatööd (Kallas *et al.*, 2018).

Samas leidis uuringu tulemustel 25 õpilast, et nad ei ole rahul õpilasfirma koolitusmeetodiga ja 17 õpilast leidsid, et nad ei ole üldse rahul. Saadud tulemus võib olla seotud asjaoluga, et ettevõtlusprotsess on oma olemuselt erinev traditsioonilisest õppeainest oma ettemääramatuse tõttu, kuna ei sisalda tingimata üht õiget lahendust. Seda arvamust toetavad varasemad uuringud (Omrane, Kammoun & Seaman, 2018), mille kohaselt vastutuse ja määramatuse tasemest ettevõtlusprotsessis võib õpilasel tekkida läbikukkumise- ja hirmutunded. Samuti võib õpilane kogeda negatiivseid emotsioone projektõppes osalemisel, kui olukord hakkab sisaldama õppija jaoks olukorda, kus püstitatud eesmärgid on liiga kõrged (Lepik, 2011) või eeldab ümberõppimist või kohanemist. See tähendab, et need õpilased kes seda ei suuda annavad alla või otsustavad, et antud õppemeetod polegi nende jaoks sobiv (Arro *et al.*, 2018a).

Uuringu osalenud õpilastest 65,97% arvasid, et õpilasfirma programm ületas nende ootusi või toimis selliselt, nagu nad olid õppe alguses endale ette kujutanud ning 22,13% õpilastest leidis, et õpilasfirma programm oli halvem, kui nad ette kujutasid. 11,90% õpilastest ei osanud oma hinnangut anda. Kuna õpilasfirma programm on üles ehitatud peaaegu autentsele ettevõtlusprotsessile, siis võib arvata, et osad õpilased ei osanud näha ettevõtlusõppes enda jaoks väärtust ning seoses sellega motivatsiooni. Just motivatsiooni on seostatud pädevuste arendamise ja ettevõtte tulemuslikkusega (Arro *et al.*, 2018a). Samuti on leitud motivatsiooni puhul, et tegevus peab olema õppija jaoks oluline ja huvitav, või millega ta suudab luua seosed enda jaoks (Deci & Moller, 2003). Samas motivatsiooni tekkimine õpilastes sõltub suuresti õpetajast ja tema tegevusest. See tähendab, et õpilased võivad küll alustada õpet kõrge motivatsiooniga, kuid õpikeskkond võib nende motivatsiooni oluliselt mõjutada. 2018. aastal läbiviidud uuringus hindasid üldhariduskoolide õpetajad oma ettevalmistust ettevõtlusõppe läbiviimiseks oluliselt madalamalt võrreldes oma kolleegidega

kutse- ja kõrgkoolidest. Samuti jõudsid uuringu läbiviijad järelduseni, et „õpetajate enesehinnangutel nendest väga suurel osal puudus ettevõtluskogemus või isegi erasektoris töötamise kogemus. Samuti kasutasid üldhariduskoolide õpetajad märksa vähem õppijaid aktiveeriva õpikeskkonna elemente“ (Kallas *et al.*, 2018, lk 72).

Kuna autor uuris õpilaste enesehinnanguid ettevõtluspädevustele ja hinnanguid õpilasfirma programmile, siis tekkis suur huvi vaadata ka seda, kas need õpilased, kes hindasid enda seitset ettevõtluspädevust kõrgemalt, andsid positiivsema hinnangu programmile võrreldes õpilastega, kes hindasid oma seitset ettevõtluspädevust madalamalt. Uuringu tulemused kinnitasid mõtet, et need õpilased, kes andsid madalamad hinnangud oma ettevõtluspädevustele, andsid ka negatiivse hinnangu õpilasfirma programmile ja vastupidi. Selgusetuks jääb täpsemalt, mis võis sellise tulemuse anda, kuid mis aitaks sellele küsimusele selgust tuua, oleks see kui võrrelda ka õpilaste ideede ja nende loodud õpilasfirma edukust. Näiteks, kui õpilaste loodud õpilasfirma oli originaalne ja edukas, siis see tekitas nendes eduelamuse tunde, mis pani neid ka õpilasfirma programmi, kui õppemeetodit kõrgemalt hindama. Kui õpilane kogeb edu endale püstitatud eesmärkide saavutamisel, siis hakkab õpilane ka ise end seesmiselt motiveerima, sest tema pingutust on saatnud edu (Lepik, 2011). Kui ei õnnestunud õpilasfirma hästi, siis need õpilased võib-olla polnud rahul ka programmiga ja seetõttu hindasid enda ettevõtluspädevusi samaks.

Töö praktiline väärtus

Antud töö tulemusi on võimalik otseselt kasutada ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu edasiste arengu- ja tegevuskavade väljatöötamisel. Samuti on antud töö heaks võimaluseks täiendada ja planeerida tegevusi Junior Achievement Eesti õpilasfirma programmi arendustegevusteks.

Käesolev töö annab ka otsese panuse ettevõtluspädevuste mõõtmise olulisusesse ja toetab tulemustega ettevõtluspädevuste mõõdikute edasist arengut.

Uuringu kasutegur ja väljundid:

- Eesti ettevõtluspädevuse mudeli põhjal välja töötada soovitusel ja juhendil õpetajatele, kuidas teadlikumalt erinevatel haridustasemetel ettevõtluspädevusi kujundada ja arendada;

- Välja töötada soovitusel õpilaste personaalse õpitee toetamiseks läbi ettevõtluspädevuste enesehindamisvahendite;
- Välja töötada soovitusel ettevõtlusprogrammide projektõppe meetodite arendamiseks, tuginedes ettevõtlusprotsessile üles ehitatud õpilasfirma programmi näitel tehtud järeldustele;
- Ettepanekute tegemine õpetajakoolituste ja nõustamiste täiendamiseks, juhtimaks tähelepanu ettevõtluspädevusi toetavate lähenemiste-meetodite rakendamise võimalustele.

Töö tulemused on ka edaspidise ettevõtlusõppe arendamise ja mõju hindamise seisukohalt olulised, kuna annavad ülevaate õpilaste hinnangutest ettevõtluspädevuste kujunemisele ning ettevõtlusprotsessile üles ehitatud projektõppe meetodite kasutamise kohta.

Töö piirangud ja soovitusel edaspidiseks uurimiseks

Ühelt poolt saab töö piiranguks pidada uuringu instrumenti, kuna töös ei võetud uurimise alla kogu, kolme etapilist ESP küsimustikku, siis ei olnud võimalik läbi viia erinevaid analüüse ja piirduti küsimustiku ettevõtluspädevusi mõõtva osaga, mis tugines õpilaste enesehinnangutel. Samas oleks olnud huvitav ka vaadelda õpilaste ettevõtluspädevusi ja võrrelda neid õpilaste poolt sooritatud ettevõtluse, majanduse ja rahanduse eksamiga.

Teiseks piiranguks oli see, et käesoleva töö tulemusi oli keeruline kõrvutada Eestis läbiviidud ettevõtluspädevusi mõõtvate tulemustega (Kallas *et al.*, 2018), kuna küsimustikud ja ettevõtluspädevused, mida mõõdeti, ei kattunud. Nimelt oli originaaluuringus 14 ettevõtluspädevust, mida õpilaste enesehinnangutega mõõdeti. Käesolev uurimus keskendus ESP küsimustikus olevale seitsmele ettevõtluspädevust mõõtvale tegurile.

Kolmandaks piiranguks on see, et tulemuste tõlgendamist võis mõjutada asjaolu, et autor töötab alates 2016. aastast ise ettevõtlusõppe programmis Edu ja Tegu ning omab isiklikku kogemust ja seisukohti uuritava nähtuse osas. Samuti ei võimalda kvantitatiivne lähenemine süveneda põhjalikumalt saadud tulemuste taga olevatesse põhjustesse, kuna tegemist on õpilaste enesehinnangutega. Seega tasub edaspidi uurida ettevõtluspädevuse arendamist ja kujundamist mõjutavaid tegureid ja hinnanguid nii kvantitatiivsete, kui ka kvalitatiivsete meetoditega. Kuna läbiviidud uuringuga koguti suur hulk andmeid, mida käesolevas töös ei analüüsitud, on võimalik olemasolevat andmestikku kasutades analüüsida terviklikku ESP küsimustikku.

Tänuõnad

Täna kõiki uurimuses osalenud õpilasi ja Junior Achievement Eesti töötajaid, tänu kellele sai käesolev magistritöö teoks. Suur tänu Kersti Loor, Aljona Bostan ja Liis Metsatalu.

Suur tänu magistritöö juhendajale, Karmen Trasbergile sisukate soovitude ja heade nõuannete eest.

Kõige suuremat tänu soovin avaldada oma perekonnale, kes on toetanud magistritöö valmimist oma toetuse ja nõuga. Suur aitäh – Carmen Kivisild, Risto Jamul, Kerli Kivisild ja Kevin-Anders Kalamees.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Katrin Kivisid

/allkirjastatud digitaalselt/

11.01.2021

Kasutatud kirjandus

- Ader, A. (2018). Magistritöö. *Gümnaasiumiõpilaste ettevõtluspädevuse enesehindamisvahendi loomine*. Tartu Ülikool. Külastatud aadressil https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60992/ader_angela_ma_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Aksen, M., Jürimäe, M., Nõmmela, K., Saarsen, K., Sillak, S., Eskor, J., Vool, E., Urmann, H. (2018). *Eesti üldhariduskoolides kasutatavad erinevad hindamissüsteemid*. Uuring. Tartu: Tartu Ülikool
- Ali, A., Topping, K. J., Tariq, R. H. (2011). *Entrepreneurial Attitudes among Potential Entrepreneurs*. -Pak.J.Commer.Soc.Sci, Vol. 5, No.1, pp. 12-46. Külastatud aadressil <http://www.jespk.net/publications/43.pdf>
- Allikmaa, H. (2010). *Valik noorsootöö eriala üliõpilaste artikleid 2010-2012. Noorte ettevõtlikkuse arendamine õpilasfirma programmi abil*. Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar
- Arro, G., Malleus, E., Jaani, J., Olvik, A. (2018a). Ettevõtluspädevust toetavate programmide mõju õpilaste võimekuse ja loovusega seotud uskumuste ning sotsiaalsete oskuste kujunemisele. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, nr 6(2), 2018, 39–65. Külastatud aadressil <https://ojs.utlib.ee/index.php/EHA/article/view/eha.2018.6.2.03/9298>
- Arro, G., Jaani, J., Loogma, K., Malleus, E., Titov, E., Toding, M., Täks, M. ja Venesaar, U. (2018b). *Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine Eestis*. Ettevõtlusõppe programm. Külastatud aadressil https://ettevotlusope.ee/wpcontent/uploads/2018/12/Raamdokument_web_3.pdf
- Arusaar, P. (2020). *Üld- ja kutsehariduse ettevõtlusõpetajate ettevõtluspädevuse arendamise erinevad võimalused*. Lühiuurimus. Tartu Ülikool
- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y. & van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. Külastatud aadressil <https://openspace.etf.europa.eu/sites/default/files/201909/EntreCompFramework%2520ENG.pdf>
- Biggs, J., Tang, C. (2008). *Õppimist väärtustav õpetamine ülikoolis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Blenker, P., Frederiksen, S. H., Korsgaard, S., Müller, S., Neergaard, H., & Thrane, C. (2012). *Entrepreneurship as everyday practice: Towards a personalized pedagogy of enterprise education. Industry & Higher Education, 26(6), 417–430.*
- Cope, J. (2005). Toward a dynamic learning perspective of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice, 29(4), 373–397.*
- Deci, E. & Moller, A. (2003). *The concept of competence: A starting place for understanding intrinsic motivation and self-determined extrinsic motivation.* In A. J. Elliot & C. J. Dweck (Eds.) *Handbook of competence and motivation* (pp. 579-597). New York: Guilford Press.
- Dube, S., & Marnewick, C. (2015). A conceptual model to improve performance in virtual teams. *South African Journal of Information Management, 18(1), 1–10.*
- Eesti haridus- ja teadusstrateegia 2021–2035. *Heaolu ja sidususe visioon* (2019).
Külastatud aadressil https://www.hm.ee/sites/default/files/haridus_ja_teadusstrat_2035_heaolu_ja_sidususe_visioon.pdf
- Eesti elukestva õppe strateegia 2020* (2014). Haridus-ja Teadusministeerium. Eesti Koostöökoogu, Eesti Haridusfoorum. Külastatud aadressil <https://www.hm.ee/sites/default/files/strateegia2020.pdf>
- Eesti Noorsootöö keskus. (2009). *Otsides ja leides sissepääsu töömaailma: juhendmaterjal noortega töötavale spetsialistile.* Eesti Noorsootöö Keskus.
- Eide, T. H., Olsvik, V. M. (2016). *Qualitative case studies of mini-company experiences in five European countries.* „If everything is told to you, it is not learning. You have to figure out something on your own.“ Külastatud aadressil http://www.ostforsk.no/wp-content/uploads/2017/03/201704_Qualitative_case_study_of_mini-company_experiences_in-five_European_countries.pdf
- Eisenschmidt, E., Raudsaar, M., Venesaar, U. (2018). Eessõna. Ettevõtlikkus ja ettevõtlusõpe. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, nr 6(2), 2018, 1-11 Külastatud aadressil <https://ojs.utlib.ee/index.php/EHA/article/view/eha.2018.6.2.01/9296>
- Elert, N., Andersson, F., Wennberg, K. (2015) *The Impact of Entrepreneurship Education in High School on Long-Term Entrepreneurial Performance.* Research Institute of Industrial Economics.

ESP (2020). *Entrepreneurial Skills Pass*. Külastatud aadressil

<http://entrepreneurialskillsPASS.eu/>

Euroopa Parlament ja Nõukogu (2006). *Euroopa Parlamendi ja Nõukogu soovitus võtmepädevuste kohta, 18. detsember 2006*. Euroopa Liidu Teataja. L 394/10, 30.12.2006.

Külastatud aadressil <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006H0962&from=EN>

European Commission/EACEA/Eurydice (EC). (2016). *Entrepreneurship Education at School in Europe*. Külastatud aadressil

http://publications.europa.eu/resource/cellar/74a7d356-dc53-11e5-8fea-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1

European Science Foundation (ESF) (2009). *Research Careers in Europe: Landscape and Horizons. A report by the ESF Member Organisation Forum on Research Careers*. Strasbourg. Külastatud aadressil

http://www.esf.org/fileadmin/links/CEO/ResearchCareers_60p%20A4_13Jan.pdf

Euroopa Komisjon (2017). *Koolide arendamine ja õpetamise täiustamine, et anda noortele edasiseks eluks hea stardipositsioon . Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele*.

Külastatud aadressil <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0248&from=ET>

Euroopa Komisjon (2019). *Hariduse ja koolituse valdkonna ülevaade 2019. Eesti*.

Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. Külastatud aadressil

https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-estonia_et.pdf

European Commission (2013). *Entrepreneurship 2020 Action Plan*. COM (2012) 795 Final. Brussels. 45

European Commission (2018). *Recommendation on key competences for lifelong learning*.

Külastatud aadressil https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/document-library/key-competences-for-lifelong-learning_en

Friedenberg, J., Silverman, G. (2012). *Cognitive science: An introduction to the study of mind*. 2nd ed.Sage. Külastatud aadressil

http://www2.fiit.stuba.sk/~kvasnicka/CognitiveScience/Friedenberg_Cognitive%20science.pdf

Fry, H., Ketteridge, S., Marshall, S. (2009). *A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education*. Enhancing Academic Practice. 3. trükk, New York, London: Routledge.

Gibb, A. (2008). Entrepreneurship and enterprise education in schools and colleges: Insights from UK practice. *International Journal of Entrepreneurship Education*, 6(2), 101–144.

González, J., Wagenaar, R. (2003). *Tuning Educational Structures in Europe*. Final Report. Phase One. Külastatud aadressil http://www.bolognakg.net/doc/Tuning_phase1_full_document.pdf

Gümnaasiumi riiklik õppekava (2011). *Riigi Teataja I*, 14.01.2011, 2. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021>

Haridus- ja Teadusministeerium. *Meetme tegevuse „Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine kõigil haridustasemetel“ toetuse andmise tingimused*. Seletuskiri (2016). Külastatud aadressil https://www.hm.ee/sites/default/files/eeta_seletuskiri_kinnitatud.pdf

Haridus- ja Teadusministeerium. Külastatud aadressil <https://www.hm.ee/et/ettevotlusope>

Hattie, J., & Yates, G. C. R. (2014). *Visible Learning and the Science of How We Learn*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

ICEE (2018). Innovation Cluster for Entrepreneurship Education). *Uuringu tulemused*. Külastatud aadressil <http://www.ja.ee/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=995>

Jeedas, P. (2011). *Kuidas jõuda tegeliku ja edasiviiva koostööni?* Mihus, 8, 9–10. Külastatud aadressil https://issuu.com/mitteformaalne/docs/mihus_11_2011/9

Kallas, E., Loogma, K., Peterson, B., Rekkor, S., Titov, E., Öunapuu, T. (2018). *Ettevõtlusõppe moodulite piloteerimine üld-, kutse- ja kõrghariduses*. Uuringuraport. Külastatud aadressil https://xn--ettevtluspe-jfbe.ee/wp-content/uploads/2019/05/Raport_piloteerimine_final_2019.pdf

- Kearney (2019). *A question of talent: how human capital will determine the next global leaders. 2019 Global Cities Report*. Külastatud aadressil <https://www.kearney.com/global-cities/2019>
- Kaur, H. & Bains, A. (2013) Understanding The Concept of Entrepreneur Competency. *Journal of Business Management & Social Sciences Research (JBM&SSR)*, 2(11), ISSN 2319-5614. Külastatud aadressil <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.403.3169&rep=rep1&type=pdf>
- Kikas, E., Toomela, A. (2015). *Õppimine ja õpetamine kolmandas kooliastmes. Üldpädevused ja nende arendamine*. Tallinn: Eesti Ülikoolide Kirjastus OÜ
- Kivisild, K. (2019). Ülevaade haridussüsteemi välishindamisest 2018/2019 õppeaastal. *Ettevõtlusõppe programm „Edu ja Tegu“ – ettevõtlusharidus kõigil haridustasemetel, selle rakendamine ja parimad praktikad* (lk 98-99). Haridus- ja Teadusministeeriumi välishindamisosakond.
- Kivisild, K. (2020). Ülevaade haridussüsteemi välishindamisest 2019/2020 õppeaastal. *Ettevõtlusõppe programm „Edu ja Tegu“ – ettevõtlusharidus kõigil haridustasemetel, selle rakendamine ja parimad praktikad* (lk 82-85). Haridus- ja Teadusministeeriumi välishindamisosakond.
- Kjellberg, A., Haglund, L. (2016). Utilization of the Swedish version of the assessment of communication and interaction skills. *British Journal of Occupational Therapy*, 79(4), 228–234.
- Krull, E. (2001). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu Ülikooli Kirjastus
- Kutti, K. (2020). *Loovust mõjutavad tegurid ja loovustõkked kunstitundides III kooliastme näitel*. Magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Kyrö, P. (2006). *The continental and Anglo-American approaches to entrepreneurship education – differences and bridges. International entrepreneurship education: issues and newness*. Edited by Alain Fayolle, Heinz Klandt. (93–111). Külastatud aadressil http://www.untagsmd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_1/ENTREPRENEURSHIP%20International%20Entrepreneurship%20Education.pdf
- JA Worldwide. (2014) *JA Worldwide Impact: Making a Measurable Difference. Statistics and Stories from the Field*. Külastatud aadressil <http://www.jaeurope.org/component/attachments/attachments.html?task=download&id=414>

- Lackéus, M. (2013) *Developing entrepreneurial competencies An action-based approach and classification in entrepreneurial education*. Chalmers University of technology. Külastatud aadressil <http://vcplista.com/wp-content/uploads/2013/11/Lackeus-Licentiate-Thesis-2013-Developing-Entrepreneurial-Competencies.pdf>
- Lackéus, M. (2015). *Entrepreneurship in education – what, why when, how, Entrepreneurship 360 Background paper*. Külastatud aadressil http://www.oecd.org/cfe/leed/BGP_Entrepreneurship-in-Education.pdf.
- Lans, T., Blok, V., & Wesselink, R. (2014). Learning apart and together: Towards an integrated competence framework for sustainable entrepreneurship in higher education. *Journal of Cleaner Production*, 62(1), 37–47.
- Lepik, M. (2011). Magistritöö. *Põhikooli õpilaste akadeemiliste saavutuste ja ensemotivatsiooni seosed erinevate õpimaotvatsiooni mõjutavate teguritega*. Tartu Ülikool.
- Linan, F., Rodriguez-Cohard, J., Rueda-Cantuche, J.M. (2005). *Factors affecting entrepreneurial intention levels*. Forty-fifty Congress of the European Regional Science Association, Amsterdam Külastatud aadressil https://www.econstor.eu/bitstream/10419/117622/1/ERSA2005_432.pdf
- Lucas, W., Cooper, S. (2004). *Enhancing Self-Efficacy to Enable Entrepreneurship: The Case of Cmi's Connections*. MIT Sloan Working Paper No. 4489-04. Külastatud aadressil https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=568383
- Martma, L., Lillemets, A., Taru, M., Kost, R. (2017). *Noorsootöö võimalused noorte ettevõtlikkuse toetamisel. Analüüs*. Sihtasutuse Archimedes noorteagentuur.
- Mazzarol, T., Clark, D. N., Reboud, S. (2014). *Strategy in action: Case studies of strategy, planning and innovation in Australian SMEs*. Small Enterprise Research, 21, 54-71. Külastatud aadressil <https://cemi.com.au/sites/all/publications/Mazzarol-Clark-Reboud-2014-SER.pdf>
- McMillan, J.H. & Hearn, J. (2008). Student Self-Assessment: The Key to Stronger Student Motivation and Higher Achievement. *Educational Horizons*, 87(1), 40-49. Külastatud aadressil <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ815370.pdf>
- Moberg, K. (2014) Two approaches to entrepreneurship education: The different effects of education for and through entrepreneurship at the lower secondary level. *The International Journal of Management Education*, 12(3), 512-528.

- Morris, M. H., Webb, J. W., Fu, J., & Singhal, J. (2013). A competency-based perspective on entrepreneurship education: Conceptual and empirical insights. *Journal of Small Business Management*, 51(3), 352–369.
- Nabi, G., Liñán, F., Alain, F., Krueger, N-F., Walmsley, A. (2017). *The impact of entrepreneurship education in higher education: A systematic review and research agenda*. *Academy of Management Learning and Education*, The 16(2):277-299
Külastatud aadressil <https://doi.org/10.5465/amle.2015.0026>
- Omrane, A., Kammoun, A., & Seaman, C. (2018). *Entrepreneurial Burnout: Causes, Consequences and Way Out*. *FIIB Business Review*, 7(1), 28-42.
- OECD (2016). *Global competency for an inclusive world*. PISA. Külastatud aadressil <http://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/Global-competency-for-an-inclusive-world.pdf>
- Ommundsen, Y., Haugenband, R., Lund, T. (2005). *Academic Self-concept, Implicit Theories of Ability and Self-regulation Strategies*. *Scandinavian Journal of Educational Research*. Vol. 49, No. 5, November 2005, pp. 461–47
- OSKA (2016). *Töö ja oskused 2025. Ülevaade olulisematest trendidest ja nende mõjust Eesti tööturule kümne aasta vaates*. SA Kutsekoda. Külastatud aadressil <https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2016/04/Tulevikutrendid-1.pdf>
- OSKA (2018). *Uringuaruanne. Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: haridus ja teadus*. SA Kutsekoda. Külastatud aadressil <https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2018/11/OSKA-Hariduse-ja-teaduse-uuringuaruanne-2018.pdf>
- OSKA (2020). *Uringuaruanne. Eesti tööturg täna ja homme 2019–2027 Ülevaade Eesti tööturu olukorrast, tööjõuvajadusest ning sellest tulenevast koolitusvajadusest*. SA Kutsekoda. Külastatud aadressil https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2020/05/T%C3%B6%C3%B6j%C3%B5uprognos2019_2027_terviktekst.pdf
- Paes, K., Raudsaar, M., Mets, T. (2014). *Ettevõtlusest ja ettevõtlikkusest – Globaalse Ettevõtlusmonitooringu uuring Eestis*. Riigikogu Toimetised, 29, 97–115. Külastatud aadressil <https://rito.riigikogu.ee/eelmised-numbrid/nr-29/ettevotlusest-ja-ettevotlikkusest-globaalse-ettevotlusmonitooringu-uuring-eestis/>
- Partei, M. (2019). *2018. aasta seire koondaruanne 31.12.18 seisuga. Ettevõtlusõppe programm*. Tartu Ülikool

- Partei, M. (2020). *2020. aasta seire III vahearuanne 30.09.20 seisuga. Ettevõtlusõppe programm*. Tartu Ülikool
- Pegg, A., Waldock, J., Hendy-Isaac, S., Lawton, R. (2012). *Pedagogy For Employability*. York, UK: Higher Education Academy. Külastatud aadressil <https://www.kent.ac.uk/teaching/documents/academic-practice/Established%20Teaching%20Staff/Pedagogy%20for%20employability.pdf>
- Pilli, E., Sammul, M., Post, P., Aasjõe, Ü., Kruusamäe, K. (2013). Eesti kõrgkoolide esmakursuslaste õpi- ja teadmuskäsitlus. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*. Nov. 2013, 156-191. Külastatud aadressil <https://ojs.utlib.ee/index.php/EHA/article/view/eha.2013.1.08/1081>
- Põhikooli riiklik õppekava (2011). *Riigi Teataja I, 14.01.2011, 1*. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/114072020024>
- Põhikooli valikõppeaine „Ettevõtlikuna töömaailma” (2020). Publitseerimata valikõppeaine. Haridus- ja Noorteamet.
- Pärismaa, S. (2020, 24.aprill). Õpitee ja töö muutuv keskkonnas – uus moodul kutsekoolidele. *Õpetajate Leht*. Külastatud aadressil <https://opleht.ee/2020/04/opitee-ja-too-muutuv-keskkonnas-uus-moodul-kutsekoolidele/>
- Rasmussen, A., Fritzner, A. (2016). *From dream to reality: Learning outcomes and didactic principles for teaching entrepreneurship in Nordic schools*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers
- Rasmussen, A., Moberg, K., Revsbech, C. (2015). *A taxonomy of entrepreneurship education: Perspectives on goals, teaching and evaluation*. Odense: The Danish Foundation for Entrepreneurship – Young Enterprise. Külastatud aadressil <https://eng.ffe-ye.dk/media/785766/taxonomy-en.pdf>
- Rogers, B. (2008). *Taasleititud käitumine*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rosendahl Huber L., Sloof, R., van Praag, M. (2012). *The Effect of Early Entrepreneurship Education: Evidence from a Randomized Field Experiment*. Tinbergen Institute Discussion Paper TI 2012-041/3 Külastatud aadressil <https://papers.tinbergen.nl/12041.pdf>
- Rutiku, S., Lorenz, A., Pedak, E. (2013). *Projektipõhine praktika kõrgkoolis*. Tartu: SA Archimedes.
- Ruus, V. - R., Veisson, M., Leino, M., Ots, L., Pallas, L., Sarv, E.- S., & Veisson, A. (2007). *Õpilase edukus, toimetulek ja heaolu koolis*. T. Kuurme (Toim). Eesti kool 21. sajandi

- algul: kooli kui arengukeskkond ja õpilaste toimetulek (lk 17–55). Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Saal, T., Teder, J., Ohlau, A., Kull, A. (2012) *Ettevõtlikkusest ettevõtluseni*. Tallinn, SA Teadlik.
- Saal, T. (2013). *Ettevõtlusõpe kõrgkoolis*. Tallinn: Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor. Külastatud aadressil <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/21990>
- Saks, K., Virnas, J. (2018). Õpilasfirmade programmi mõju noorte sotsiaalsetele oskustele. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, nr 6(2), 2018, 66-90 Külastatud aadressil <https://doi.org/10.12697/eha.2018.6.2.04>
- Salminen-Tuomaala, M., Koskela, T (2020): *How can simulation help with learning project work skills? Experiences from higher education in Finland*. Educational Research. Külastatud aadressil <https://doi.org/10.1080/00131881.2020.1711791>
- Schoof, U. (2006). *Stimulating Youth Entrepreneurship: Barriers and incentives to enterprise start-ups by young people*. Series on Youth and Entrepreneurship, International Labour Office, SEED Working Paper, 2006, No. 76, pp 137. Külastatud aadressil https://www.youthpower.org/sites/default/files/YouthPower/files/resources/SEED%20working%20paper%2076_ILO%20-%20Entrepreneurship.pdf
- Severin, L., Noppel, V., Õunap, M., & Must, I. (2014). *Projektõpe koolis*. Tammiste, H. (Toim.), Tarkus tuleb tasapisi. Valik aktiivõppe strateegiaid lasteaias ja koolis (lk 193-215). Tartu: AS Atlex.
- Shane, S. (2003). *A general theory of entrepreneurship: The individual-opportunity nexus*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Siimon, A., Kaseorg, M. (2008). *Ettevõtlusaktiivsus ja selle arendamise võimalused Eestis*. Tartu Ülikool, 2008, lk. 219-235. Külastatud aadressil <http://www.mattimar.ee/publikatsioonid/majanduspoliitika/2008/12.pdf>
- Silm, G. (2015). Magistritöö. *Motivatsiooni roll vaimse võimekuse mõõtmisel ja testitulemuste tõlgendamisel*. Tartu Ülikool Külastatud aadressil http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/48741/silm_gerli_ma_2015.pdf
- Smith, G-F. (2014). *Assessing Business Student Thinking Skills*. Journal of Management Education 2014, Vol. 38(3) 384–411. Külastatud aadressil <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1052562913489028>

- Soderstrom, N. C., Bjork, R. A. (2015). Learning versus performance: An integrative review. *Perspectives on Psychological Science*, 10(2), 176-199. Külastatud aadressil <https://doi.org/10.1177/1745691615569000>
- Stern, M. J., Powell, R. B., & Hill, D. (2014). *Environmental education program evaluation in the new millennium: what do we measure and what have we learned?* *Environmental Education Research*, 20(5), 581–611.
- Sutrop, M. (2013). *Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus*. Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- TALIS (2019). *OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS 2018 tulemused. Õpetajad ja koolijuhid elukestvate õppijatena*. Külastatud aadressil https://www.hm.ee/sites/default/files/talis_eesti_raporti_i_osa_0.pdf
- Tamm, M. (2020). Magistritöö. *Õpetajate arusaamad III kooliastme õpilaste valikuoskuse arendamisest kunstitunnis ennastjuhtiva õppija kujundamisel*. Tallinna Ülikool.
- Tire, G., Henno, I., Soobard, R., Puksand, H., Lepmann, T., Jukk, H., Lindemann, K., Kitsing, M., Täht, K. (2016). *PISA 2015 EESTI TULEMUSED*. Eesti 15-aastaste õpilaste teadmised ja oskused loodusteadustes, funktsionaalses lugemises ja matemaatikas. Tallinn: Atlex Kirjastus.
- Tomescu-Dubrow, I. (2015). *International Experience and Labour Market Success: Analysing Panel Data from Poland*. *Polish Sociological Review* 3(191):259-276
- Toomela, A. (2015). *Õppimine ja õpetamine kolmandas kooliastmes. Üldpädevused ja nende arendamine*. Toim. Eve Kikas, Aaro Toomela. Tallinn: Eesti Ülikoolide Kirjastus, 15–33.
- Tynjala, P., Stenström, M-L., Saarnivaara, M. (2012). *Transitions and Transformations in Learning and Education*. Springer, Dordrecht
- Virnas, J. (2017). *Õpilasfirmade programmi mõju noorte sotsiaalsete oskuste arengule noorte hinnangul*. Lõputöö. Tartu Ülikool.
- Weinert, F-E. (2004). *Competencies and Key Competencies: Educational Perspective*. *International Encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences*, 4. Amsterdam: Elsevier.
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus

Lisa 1. ESP küsimustik enne õpilasfirma programmi rakendamist

Sinu andmed

Kui vana sa oled?

Scale	Text
1	14–15 aastat
2	16–18 aastat
3	19–20 aastat
4	21+ aastat

Millises koolis käid / haridusprogrammis osaled?

Scale	Text
1	kutseharidus (majandus-, finants- või ärisuunitlusega)
2	kutseharidus (muu suunitlusega kui majandus)
3	üldharidus (majandus-, finants- või ärisuunitlusega)
4	üldharidus (muu suunitlusega kui majandus)
5	muud liiki haridusprogramm

Kas sul on varasemaid kogemusi ettevõtlusele või füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemisele keskendunud tegevuse või programmiga?

Scale	Text
1	Jah
2	Ei

Kas mõni sinu lähedastest pereliikmetest on asutanud ettevõtte või juhib ettevõtet?

Scale	Text
1	Jah
2	Ei
3	Ei tea

Sinu ettevõtlusalased pädevused

Anna hinnang oma ettevõtlusalastele pädevustele – loovusele, enesekindlusele, meeskonnatööle, leidlikkusele, sihikindlusele, vastutustundele ja algatusvõimele.

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
Scale	1	2	3	4	5
Oskan hästi ideid uut moodi kombineerida	0	0	0	0	0
Minu mõtted, ideed ja tegevused on sageli originaalsed/uued	0	0	0	0	0
Suudan pakkuda probleemidele uusi lahendusi	0	0	0	0	0
Oskan muuta rutiinsed ülesanded huvitavaks	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Olen enesekindel ning suudan oma ideid ja oskusi edasi arendada	0	0	0	0	0
Ma ei lase igapäevaprobleemidel vähendada oma motivatsiooni täita ülesanded hästi ja olla edukas	0	0	0	0	0
Olen positiivne inimene ja tean, et suudan oma vigadest õppida	0	0	0	0	0
Saan tavaliselt kõigega hakkama	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
Scale	1	2	3	4	5
Oskan teha teiste inimestega koostööd	0	0	0	0	0
Osalen aktiivselt meeskonnatöös	0	0	0	0	0
Oskan rühmatööd tehes selgitada oma ideid ja seisukohti	0	0	0	0	0
Oskan rühmatööd tehes kuulata teiste seisukohti	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
Scale	1	2	3	4	5
Saan ootamatute vahejuhtumitega tõhusalt hakkama	0	0	0	0	0
Tean, kuidas tegutseda ettenägematutes olukordades	0	0	0	0	0
Oskan mõelda tulevikule ning jaotada oma ressursse ja aega eri tegevuste vahel	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Jään tagasilöökide korral rahulikuks ja tegutsen visalt edasi	0	0	0	0	0
Olen otsusekindel ja suudan piisavaid jõupingutusi tehes kõik probleemid lahendada	0	0	0	0	0
Olen võimeline tegema eesmärgi saavutamiseks püsivaid jõupingutusi	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Suudan oma otsuste tagajärgedega hakkama saada	0	0	0	0	0
Täidan oma kohustused/ülesanded õigeaegselt	0	0	0	0	0
Suudan järgida juhiseid	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Suudan hinnata riske ja teha otsuseid	0	0	0	0	0
Mulle meeldib panna end eri olukordades proovile	0	0	0	0	0
Mulle meeldib katsetada uusi tegevusi	0	0	0	0	0

Elukestva õppega seotud põhipädevused

Hinda oma põhipädevusi, näiteks emakeele- ja võõrkeelteoskust, teadus- ja tehnikaalast pädevust, matemaatikapädevust, infotehnoloogilist pädevust jne.

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
Scale	1	2	3	4	5
Suulise suhtlemise oskus emakeeles (suutlikkus väljendada ja tõlgendada mõisteid, mõtteid, tundeid, fakte ja arvamusi nii kuulates kui rääkides)	0	0	0	0	0
Kirjaliku suhtlemise oskus emakeeles (suutlikkus väljendada ja tõlgendada mõisteid, mõtteid, tundeid, fakte ja arvamusi nii lugedes kui kirjutades)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
Scale	1	2	3	4	5
Suhtlemisoskus võõrkeeltes (suutlikkus väljendada ja tõlgendada mõisteid, mõtteid, tundeid, fakte ja arvamusi kuulates, rääkides, lugedes ja kirjutades)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
Scale	1	2	3	4	5
Matemaatikapädevus (oskus rakendada mitmesuguste igapäevaprobleemide lahendamisel matemaatilist mõtlemist)	0	0	0	0	0
Teadus- ja tehnikaalane pädevus (oskus kasutada ja rakendada teadmisi, mis selgitavad loodusnähtusi)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
Scale	1	2	3	4	5
Infotehnoloogiline pädevus (suutlikkus kasutada oskuslikult ja kriitiliselt infoühiskonna tehnoloogiat ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia alaseid oskusi)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
Scale	1	2	3	4	5
Õppimisoskus (järjepidev teadmiste omandamise oskus)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Sotsiaalne pädevus (personaalne, isikutevaheline ja kultuuridevaheline pädevus, mis võimaldab osaleda tõhusalt ja konstruktiivselt ühiskondlikus ja tööelus)	0	0	0	0	0
Kodanikupädevus (teadmised aktiivseks ja demokraatlikuks osalemiseks vajalikest sotsiaalsetest ning poliitilistest mõistetest ja struktuuridest)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Algatusvõime ja ettevõtlikkus (võime teha mõtted teoks)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Kultuuriteadlikkus ja -pädevus (oskus pidada tähtsaks ideede, kogemuste ja emotsioonide loomingulist väljendust mitmesuguste vahenditega)	0	0	0	0	0

Tulevikuplaanid

Kirjelda täpsemalt oma tulevikuplaane.

Kas sa juba tead, millistest ametialadest oled huvitatud?

Scale	Text
1	jah, mul on üks kindel ametialane eesmärk
2	jah, mul on mitu võimalikku ametiala, mis võiksid mind huvitada
3	mitte veel, kuid olen juba hakanud sellele mõtlema
4	ei, ma ei tea veel, milline karjäär mind huvitaks

Kas kavatsed omandada ülikoolis bakalaureuse- või magistrikraadi?

Points	Text
1	Jah
2	Ei
3	Ei tea

Kui saaksid valida füüsilisest isikust ettevõtjana ja töötajana tegutsemise vahel, siis mida eelistaksid?

Points	Text
1	Füüsilisest isikust ettevõtja
2	Töötaja

Lisa 2. ESP küsimustik pärast õpilasfirma programmi rakendamist

Teie õpilasfirma andmed

Millisel ametikohal sa õpilasfirmas olid?

Scale	Text
1	üldjuht/tegevjuht
2	keskastme juht/direktor
3	töötaja/muu

Mis on teie õpilasfirma lõpptoode või teenus ?

Kas osalesid õpilasfirmas vabatahtlikult või oli see teie klassis kohustuslik?

Scale	Text
1	kohustuslik
2	vabatahtlik

Sinu ettevõtlusalased pädevused

Anna hinnang oma ettevõtlusalastele pädevustele – loovusele, enesekindlusele, meeskonnatööle, leidlikkusele, sihikindlusele, vastutustundele ja algatusvõimele.

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
Scale	1	2	3	4	5
Oskan hästi ideid uut moodi kombineerida	0	0	0	0	0
Minu mõtted, ideed ja tegevused on sageli originaalsed/uued	0	0	0	0	0
Suudan pakkuda probleemidele uusi lahendusi	0	0	0	0	0
Oskan muuta rutiinsed ülesanded huvitavaks	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Olen enesekindel ning suudan oma ideid ja oskusi edasi arendada	0	0	0	0	0
Ma ei lase igapäevaprobleemidel vähendada oma motivatsiooni täita ülesanded hästi ja olla edukas	0	0	0	0	0
Olen positiivne inimene ja tean, et suudan oma vigadest õppida	0	0	0	0	0
Saan tavaliselt kõigega hakkama	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Oskan teha teiste inimestega koostööd	0	0	0	0	0
Osalen aktiivselt meeskonnatöös	0	0	0	0	0
Oskan rühmatööd tehes selgitada oma ideid ja seisukohti	0	0	0	0	0
Oskan rühmatööd tehes kuulata teiste seisukohti	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Saan ootamatute vahejuhtumitega tõhusalt hakkama	0	0	0	0	0
Tean, kuidas tegutseda ettenägematutes olukordades	0	0	0	0	0
Oskan mõelda tulevikule ning jaotada oma ressursse ja aega eri tegevuste vahel	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Jään tagasilöökide korral rahulikuks ja tegutsen visalt edasi	0	0	0	0	0
Olen otsusekindel ja suudan piisavaid jõupingutusi tehes kõik probleemid lahendada	0	0	0	0	0
Olen võimeline tegema eesmärgi saavutamiseks püsivaid jõupingutusi	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Suudan oma otsuste tagajärgedega hakkama saada	0	0	0	0	0
Täidan oma kohustused/ülesanded õigeaegselt	0	0	0	0	0
Suudan järgida juhiseid	0	0	0	0	0

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Suudan hinnata riske ja teha otsuseid	0	0	0	0	0
Mulle meeldib panna end eri olukordades proovile	0	0	0	0	0
Mulle meeldib katsetada uusi tegevusi	0	0	0	0	0

Elukestva õppega seotud põhipädevused

Hinda oma põhipädevusi, näiteks emakeele- ja võõrkeelteoskust, teadus- ja tehnikaalast pädevust, matemaatikapädevust, infotehnoloogilist pädevust jne.

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
Scale	1	2	3	4	5
Suulise suhtlemise oskus emakeeles (suutlikkus väljendada ja tõlgendada mõisteid, mõtteid, tundeid, fakte ja arvamusi nii kuulates kui rääkides)	0	0	0	0	0
Kirjaliku suhtlemise oskus emakeeles (suutlikkus väljendada ja tõlgendada mõisteid, mõtteid, tundeid, fakte ja arvamusi nii lugedes kui kirjutades)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
Scale	1	2	3	4	5
Suhtlemisoskus võõrkeeltes (suutlikkus väljendada ja tõlgendada mõisteid, mõtteid, tundeid, fakte ja arvamusi kuulates, rääkides, lugedes ja kirjutades)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Matemaatikapädevus (oskus rakendada mitmesuguste igapäevaprobleemide lahendamisel matemaatilist mõtlemist)	0	0	0	0	0
Teadus- ja tehnikaalane pädevus (oskus kasutada ja rakendada teadmisi, mis selgitavad loodusnähtusi)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Infotehnoloogiline pädevus (suutlikkus kasutada oskuslikult ja kriitiliselt infoühiskonna tehnoloogiat ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia alaseid oskusi)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Õppimisoskus (järjepidev teadmiste omandamise oskus)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
Scale	1	2	3	4	5
Sotsiaalne pädevus (personaalne, isikutevaheline ja kultuuridevaheline pädevus, mis võimaldab osaleda tõhusalt ja konstruktiivselt ühiskondlikus ja tööelus)	0	0	0	0	0
Kodanikupädevus (teadmised aktiivseks ja demokraatlikuks osalemiseks vajalikest sotsiaalsetest ning poliitilistest mõistetest ja struktuuridest)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
Scale	1	2	3	4	5
Algatusvõime ja ettevõtlikkus (võime teha mõtted teoks)	0	0	0	0	0

Kuidas hindad oma järgmisi oskusi/pädevusi?

	Väga halb	Alla keskmise	Keskmine	Üle keskmise	Väga hea
Scale	1	2	3	4	5
Kultuuriteadlikkus ja -pädevus (oskus pidada tähtsaks ideede, kogemuste ja emotsioonide loomingulist väljendust mitmesuguste vahenditega)	0	0	0	0	0

Tulevikuplaanid

Kirjelda täpsemalt oma tulevikuplaane.

Kas sa juba tead, millistest ametialadest oled huvitatud?

Scale	Text
1	jah, mul on üks kindel ametialane eesmärk
2	jah, mul on mitu võimalikku ametiala, mis võiksid mind huvitada
3	mitte veel, kuid olen juba hakanud sellele mõtlema
4	ei, ma ei tea veel, milline karjäär mind huvitaks

Kas kavatsed omandada ülikoolis bakalaureuse- või magistrikraadi?

Points	Text
1	Jah
2	Ei
3	Ei tea

Kui saaksid valida füüsilisest isikust ettevõtjana ja töötajana tegutsemise vahel, siis mida eelistaksid?

Points	Text
1	Füüsilisest isikust ettevõtja
2	Töötaja

Sinu kogemused õpilasfirmas

Õpilasfirma toomis selliselt, nagu olin aasta alguses ette kujutanud:

Scale	Text
1	jah, see vastas minu ettekujutusele
2	ei, see oli minu ettekujutusest isegi parem
3	ei, see oli halvem, kui arvasin
4	ei tea

Kas nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega, tuginedes õpilasfirmas saadud kogemusele?

	Üldse ei nõustu	Ei nõustu	Ei nõustu ega ole vastu	Nõustun	Kindlalt nõustun
<i>Scale</i>	1	2	3	4	5
Õpilasfirma programm aitab mul teada saada oma tugevad ja nõrgad küljed ning mida ma edaspidiseks tööks vajan	0	0	0	0	0
Õpilasfirma programm aitab mul mõista, milliseid oskusi vajan mitmesuguste ülesannete ja kohustuste täitmiseks	0	0	0	0	0
Õpilasfirmas saadud kogemuse tõttu kaalun edasise karjäärivõimalusena füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemist	0	0	0	0	0

Kui rahul oled alljärgnevaga, tuginedes õpilasfirmas saadud kogemusele?

	Üldse ei ole rahul	Ei ole rahul	Ei ole rahul ega rahulolematu	Rahul	Väga rahul	Ei ole asjakohane
Scale	1	2	3	4	5	0
Õpetaja(te) toetus ja abi	o	o	o	o	o	o
Ärimentori toetus ja abi	o	o	o	o	o	o
Õppematerjalide kvaliteet	o	o	o	o	o	o
Õpilasfirma kui koolitusmeetod	o	o	o	o	o	o

Kas soovitaksid ettevõtlusprogrammi teistele õppuritele?

Scale	Text
1	üldse mitte
2	vähesel määral
3	keskmisel määral
4	suurel määral
5	väga

Kirjelda tagantjärele mõne sõnaga, mida arvad õpilasfirmas saadud kogemusest. Kasuta seda ruumi sinu jaoks oluliste lisamärkuste tegemiseks.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Katrin Kivisild,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „ Ettevõtlusõppes osalevate õpilaste enesehinnangud ettevõtluspädevustele enne ja pärast programmis osalemist ning hinnangud projektõppe meetodile Junior Achievement õpilasfirma programmi näitel“, mille juhendaja on Karmen Trasberg, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Katrin Kivisild

11.01.2020